

هه‌لویستی پارت و په‌وتین ئیسلاما سیاسی ژ پرویدانین نافخوی ل هه‌رئما کوردستانی

عیراق ۱۹۹۱-۱۹۹۲

پ. د. عبدالفتاح علی بوتانی^۱ و م. ه. خلوات موسی یوسف^۲
^۱ پشکا میژوو، فاکولتیا زانستین مروفایه‌تی، زانکویا دهۆک، هه‌رئما کوردستانی - عیراق.
^۲ پشکا میژوو، فاکولتیا زانستین مروفایه‌تی، زانکویا زاخو، هه‌رئما کوردستانی - عیراق.
(ره‌زامه‌ندیا به‌لافکرئ: 21 گولان 2014)

پیشگوئن:

ژ قه‌رپژا قه‌یرانا که‌ندافی یا دووی ل سالا ۱۹۹۰ چه‌ندین پیشهات و پرویدانین سیاسی ل سه‌ر ئاستی عیراقی هاتینه پیش، بو کوردستانا عیراقی ژ وهرچه‌رخانه‌یه‌کا نوی بوو ب به‌رپابوونا سه‌ره‌لدانا ئادارا ۱۹۹۱ و ئازاد کرنا کوردستانی، هیدی کیشه‌یا کوردان ل کوردستانا عیراقی زیده‌تر ره‌ه‌نده‌کی نیقده‌وله‌تی ب خوڤه گرت بوو.

دقی قه‌کولینیدا مه‌هه‌ولدایه هه‌لویستی ئیسلاما سیاسی ژ وهرار و چه‌ند بویه‌رین جودا جودا یین ل هه‌رئما کوردستانی په‌یدا بووین به‌رچاڤ بکه‌ین ژ سه‌ره‌لدانا ئادار ۱۹۹۱، ژ دانوستاندنن به‌ره‌ی کوردستانی دگه‌ل رژئما عیراقی ل سالا ۱۹۹۱، هه‌لبژارتنن ئه‌نجومه‌نی نیشتمانی کوردستانی (په‌رله‌مان) و پیکننا حکومه‌تا هه‌رئما کوردستانی ل سالا ۱۹۹۲، کو ب هه‌بوونا فان پارت و په‌وتین ئیسلاما سیاسی ل گوره‌پانا هه‌رئما کوردستانی جاران ب خو به‌شه‌ک بووینه ژ وان پرویدان و ململانیه‌یان ل پینافی وهرگرتنا ده‌سته‌لاتی و گه‌یرانا رۆلی خو‌یی سیاسی.

قه‌کولینه‌کا وهرگرتیه ژ ناما ماسته‌ری یا ب نافی (پارت و په‌وتین ئیسلاما سیاسی ل هه‌رئما کوردستانی - عیراق ۵ ئادارا ۱۹۹۱-۹ نيسانا ۲۰۰۳ قه‌کولینه‌کا میژووی سیاسییه)

ته‌وه‌ری ئیکی: هه‌لویستی ئیسلاما سیاسی ل کوردستانی د سه‌ره‌لدانا ئادارا ۱۹۹۱ دا: ب دو ماهیک هاتنا جه‌نگا دناقبه‌را عیراقی و ئیرانی دا ب ویستگه‌ه‌کی گرنگ د دمیزوویا ده‌قه‌را رۆژه‌لاتا نافه‌راستدا ده‌ینه زانین. کو پشتی رۆژه‌کی ژ راوه‌ستاندا شه‌ری ل ۸ ئاپ ۱۹۸۸ “ کویتی برپارا زیده‌کرنا به‌ره‌می په‌ترۆلیدا، عیراقی ئەڤ چه‌نده ب ئازراندن و خیانته‌ دزانی بهایی په‌ترۆلی به‌یته‌ خواری، کو داهاتی وی ب رپژه‌یا ۹۰٪ هه‌ر ل سه‌ر په‌ترۆلی بوو^(۱). جه‌ی ئاماژیه، دوو سالین تمام ب سه‌ر ده‌ربازبوونا شه‌رین ده‌ره‌کی و نافخویین عیراقی نه‌بورین، ل شوباتا ۱۹۹۰ بارگرژی دناقبه‌را عیراقی و چه‌ند ده‌وله‌تین که‌ندا قیدا دروست دبیت ب به‌هانه‌یا زیانین گه‌هانینه‌ ئابوری

بارودوڅی کوردستانا عیراقی ژی بهری داگیر کرنا کویتی ژلایی له‌شکه‌ری عیراقی فه بی کو ب (شهری کهنداڅی بی دووی) ناؤ دبهن^(۹)، جوړه سه‌قامگیریه‌کا سه‌پاندی ب هیژی و نارامیه‌کا ریژه‌بی ب خوڅه دگرت، بزاقا نازادینخوازا کوردی ناچار بوو باره‌گایین خو بی سهره‌کی ل کوردستانا عیراقی بجه بهیلن و قه‌ستا ده‌فهرین سنورین ئیرانی و تورکیا بکه‌ن ژ نه‌نجامی هیرشین له‌شکه‌ری عیراقی فه پستی راوه‌ستاناندا جه‌نگا عیراقی و ئیرانی^(۱۰).

یا گرنک ل فیری، هه‌لوستی ئیسلاما سیاسی ل کوردستانا عیراقی ل دور داگیر کرنا کویتی بوویه. بزوتنه‌وه‌یا ئیسلامی ل کوردستان^(۱۱) دژی فی کریاری بوو، نه‌و ژی د به‌یاننامه‌یه‌کیدل ل ۴ ئابا ۱۹۹۰ ږاگه‌هاندیه‌کو داگیر کرنا کویتی پینگاکه‌ک بوویه ژ پینگاقین رژیما به‌عس بو به‌رفراوان کرنی ل سهر کیستی ده‌وله‌تین کهنداڅی، و داخاز ژ گه‌لی کویتی کریه‌ دژی دوژمنکاریا به‌عسیان رابن و چاقه‌ری چاره‌سهر کرنا کیشه‌یا خو دناقه‌ندین نیقده‌وله‌تی و کومکارا عه‌ره‌بیدا نه‌بن، ل داوی ژی داگیر کرنا کویتی ب تاوانه‌کا رژیما به‌عس دزانی و رسوا دکه‌ت^(۱۲).

ههر د فی بیاقیدا، بزوتنه‌وه‌یا ئیسلامی پیشینیا هندی د کر کو خه‌لکی عیراقی ب گشتی دی بیته قوربانی رفته‌رین حکومتا عیراقی. له‌وا ژی پاش بورینا پینج رۆژان ژ دیار کرنا هه‌لوستی خو، ل ۹ ئابا ۱۹۹۰ بانگه‌وازه‌ک ل دور مه‌ترسیا فی داگیر کرنی دهر کریه و تیدا هاتیه: "بی گومان

عیراقی، و یا داوی ژی کیشه‌یین سنوری بین نقستی جاره‌کا دی هلیقرین، و ږاگه‌هاند نه‌و قهرین ژ کویتی و عه‌ره‌بستانا سعودیه د شهری دگهل ئیرانی کرین پیوست نینه ل سهر بده‌ت^(۲)، و پاش ماوه‌یه‌کی ژ دروست بوونا قه‌یرانی و دانوستاندنان ل سهر ئاستین جودا جودا بین فهرمی^(۳)، کو ره‌هه‌نده‌کی جیهانی بی به‌رفره‌ه ب خوڅه گرت بوو نه‌گه‌هشت بوونه چاره‌سهریه‌کا گونجایی، د نه‌نجامدا عیراقی ل ۲ ئابا ۱۹۹۰ کویت داگیر کر^(۴).

ب هه‌رحال، کومه‌کا هوکارین بابه‌تی و به‌هانیا هه‌بوون عیراقی کویت داگیر کر، وه‌کو هوکارین نابوری، سیاسی، کومه‌لایه‌تی و که‌سایه‌تی، و ژ به‌هانیه‌یین ئایدو لۆژی ژی هه‌بوون د هاتنه‌ نازاندن ژوانا بین نیشتمانی، میژووی، نه‌ته‌وه‌بی، کومه‌لایه‌تی و ئایینی^(۵).

رژیما عیراقی ژی لسهر برپارا داگیر کرنا کویتی یا رژد بوو، له‌ورا ژی پستی داگیر کرنا وی ب پینج هه‌یفان ژ کاری دپلوماسی و له‌شکه‌رکیشیا هه‌څه‌یمانان، سهر نه‌نجام ل ۱۷ کانوونا ئیکی ۱۹۹۱ شهری نه‌سمانی دژی عیراقی ده‌سپیکر ل دويفرا هیرشا پیاده به‌رپابوو، تا کو هیژین عیراقی ژ کویتی هاتینه‌ ده‌رئیخستن^(۶) و جه‌نگ ل ۲۸ شوباتا ۱۹۹۱ ب داوی هات^(۷) و ب سهر که‌فتنا هیژین هه‌څه‌یمانان "قوناغه‌کا دی ده‌سپیکر نه‌و ژی (قوناغا پستی جه‌نگا کهنداڅی)^(۸).

هەڤرک کربا جەنگی راگرن و عێراق خۆ ژ کویتی
 ڤه کیشیت، و داخاز ژ دەولەتین کەندافی کریه
 بپارا داخاز کرنا لەشکەری بیانان ب
 هەلۆهشینین، هەروەسا داخازی ژ ویلایەتین
 ئیکگرتیین ئەمریکا و هەڤهیمانیین وی کریه خۆ ژ
 وەلاتی موسلمانا ڤه کیشیت و گەف لی بهینە کرن
 ب راگهاندنا جیهادا ئیسلامی یا مللی نه تنی
 دژی لەشکەری وان، بەلکو دژی بەرژەوهندین
 وان ل گشت جیهانا ئیسلامی^(۱۷).

رەنگە سەرکردایەتیا بزافا رزگاربخوازا کوردی
 ب نوینەراتیا بەرەوی کوردستانی هەولدا سودی
 ژ وی دۆرەیللی هاتیە پیش وەر بگرت. لەورا ژی
 چەند کۆمبوون ئەنجامداینە بو بەرپاکرنا
 سەرهلدانە کا سەرتانەسەری ل کوردستانی^(۱۸)،
 نەمازە پستی جەنگ دناڤهرا دەولەتین هەڤهیمان و
 عێراقیدا ل ۲۸ شوباتا ۱۹۹۱ ڤاوەستایی،
 سەرهلدان ل باشوری عێراقی هەلگیرسا^(۱۹)، و
 دەلیڤه بو پیشمەرگی کوردستانی ژی ڤەخسابوو
 پیگهەیی خۆ موکم بکەت^(۲۰).

سەرکردایەتیا بەرەوی کوردستانی بەرەڤهیی
 خۆ بو سەرهلدانە کا سەرتانەسەری کربوون، کو
 بپاردا بوو دەستپیککا هەیفانا ئادارا ل ۱۹۹۱ ل
 دویش بەرنامەیه کی دارشتی سەرپەرشتیا
 سەرهلدانی بکەت، وکەنالیین راگهاندنی یا
 بهیستی رۆلەکی کارا بو گەرمکرنا ورەیین
 خەلکی هەبوو^(۲۱)، چریسکا سەرهلدانی ژی ب
 هەمی تەخ و چینین جەماوەریڤه ل ۵ ئادارا
 ۱۹۹۱ ل رانیە دەستپیکر^(۲۲) کو ژ سەرجهمی

رژیمە حوکمران ل عێراقی و دوژمنکاریا وی ل
 سەر کویتی، پاش راگهاندی کو گریدایە ب
 عێراقیڤه، هەمی دەڤەر ئیخستیه د بارودۆخەکی
 مەترسیدار و هەستیاردار و ئەو تنی بەرپرسیارە ژ
 رویدان و شوینەوارین ژ ڤی دوژمنکاریا تاوانبار، و
 گەلی عێراقی هیچ قوناغەک ژ قوناغان بەشداری
 وەرگرتنا ڤی برپاری نەبوویه، و داخاز کریه
 پەنایی بو ب کارئینانا شیوازی جەنگە کا گشتگیر
 یان چەکی کۆمکوژ نەبەت^(۱۳).

رەنگە هەلویستی ئیسلاما سیاسی ل
 کوردستانی ل سەر ڤی چەندی تنی رانەووستیا،
 بەلکو یا ئارام نەبوویه ب هەلویستی گشتی بی
 ئیسلاما سیاسی و هەبوونا هیژین بیانان ل وەلاتی
 موسلمانان. هەروەکو د پەیفنا (النفیر) دا کو
 ژلایی بزوتنەویا ئیسلامی ل کوردستانی ڤه
 دەردکەفت هاتیە: ئیسلامی دشاش بووینە ل دەمی
 خۆ کرینە دناڤ جەنگا کەنداڤیدا و بووینە دوو
 بەش د گەل دوو لایەن ڤی جەنگی^(۱۴)، چونکە
 بەرژەوهندا ئیسلامی و موسلمان تیدا نەبوویه^(۱۵)
 و ل جەهەکی دی ڤەخنە ل کەسایەتی و کۆمەلەیی
 ئیسلامی گرتیه کو کو ژلایەکیڤه فەتوا
 دەردنیخستن بو ویلایەتین ئیکگرتیین ئەمریکا و
 هەڤهیمانیین وی ب راگهاندنا جیهادی دژی
 عێراقی، و ژلایی دیڤه فەتوا و بەیاننامە دەردکرن
 کو سەدام حسین نوینەری موسلمانایە دژی گاور
 و بی باوەران، کو دژی جوهایە و ئارمانجا وی
 رزگارکرنا ڤلەستینییه^(۱۶)، باشتر ددیت ئیسلامی
 لایەنی سبی بن کو گفاشتن ل هەردوو لایەن ب

ل سەر فی بنگەهی، شیخ عوسمان
 عەبدولعەزیز^(۳۱) رابەری بزوتنەوہیا ئیسلامی ل
 کوردستانی نامە بۆ ھندەک ئەفسەرین حکومەتی و
 زانایان و سەرۆک ھۆزان ب نھیتی ھنارت بوون
 بۆ ھندی خۆ بۆ سەرھەلدانی ئامادەبکەن^(۳۲)، و ل
 ھەمی سنۆران و ل ھەر مەلەبەند و ھێزەکی ل
 ئاستی خۆ بەشداری د سەرھەلدانییدا کربوون^(۳۳)،
 و نەخشەییەکی لەشکەری ژێ دارشت بوون، کو
 ھێزین خۆ ل سەر سی تەوہرین سەرەکی
 دابەشکربوون تەوہری ئیکی: مەلەبەندی ئیک ل
 دەقەرا تەویلە وشارەزور بۆ ھەلەبجەیا تازە بۆ
 دەربەندیخان بۆ دەقەرا گەرمیان ھەتا د گەھیتە
 کفری، تەوہری دووی: مەلەبەندی دوول پینجوبین
 بۆ سلیمانی تا د گەھیتە کەرکۆکی، تەوہری
 سی: مەلەبەندی سی ل رانیە بۆ ھەولیری و
 دەوروبەران^(۳۴)، ھەروەسا ریکخستین نھیتی ژ
 شانا چە کدارا سەرەکیا ئوردیگایی رانیە ب ناھی
 (۸۷ ی کوردستانی عیراق) بوو^(۳۵)، و چەند
 شانەیین دی یین چە کدار یین بزوتنەوہیا ئیسلامی
 دروستکرن. ئەڤ خۆ ئامادەکرنە یا ریکخستین
 نھیتی یین گشت لایەنە و پارتین کوردستانی د
 سەلمین^(۳۶).

ھەرچەوایت، سەرھەلدانا جەماوہری ل ۵
 ئادارا ۱۹۹۱^(۳۷)، ل بازاری رانیە دەستپیکربوو،
 و بانگەوازا سەرھەلدانی ب ریکا بلندگوئی
 مزگەفتا گەورە یا رانیە ژێ ھاتبوو
 راگەھاندن^(۳۸)، و دەنگی (اللہ اکبر) ب سەر
 ھەمی بازارییدا تیکەلی تەقەیا جەماوہری بوو^(۳۹)،

(۱۸) پارێزگەھین عیراقی سەرھەلدان گەھشتبوو
 (۱۴) پارێزگەھان^(۲۳)، بۆ گەلی کورد ژێ
 کاریگەریە کا مەزن ھەبوو کو دناقبەرا ۵ - ۲۱
 ئادارا ۱۹۹۱ سەرکەفتن و دەستکەفتیین مەزن ب
 دەست خۆفە ئینابوون، ھەر چوار پارێزگەھ
 (سلیمانی^(۲۴)، ھەولیر^(۲۵)، دەھوک و
 کەرکوک^(۲۶))، و ھندەک قەزایین کوردان یین
 سەرب پارێزگەھا میسل و دیالا و تکریتفە ھاتنە
 ئازادکرن^(۲۷).

یا گرنگ ل فیری رۆلی ئیسلاما سیاسیە د
 سەرھەلدانییدا، کو ب سروشتی خۆ دبیتە دوو
 بەش، یی ئیکی: رۆلی بزوتنەوہیا ئیسلامی ل
 کوردستانی، و یی دووی: رۆلی ئیخوانین
 کوردستانی. ژ رەوانگەھا سیاسەتا بزوتنەوہیا
 ئیسلامی ل کوردستانی وەکو بزوتنەوہیە کا
 ئیسلامی چە کداری - جیھادی دژی حکومەتا
 عیراقی کو ب گاوری^(۲۸) و خاچ پەرستا ھزری د
 ھەژمارت^(۲۹). لەورا سەرکردایەتیا بزوتنەوہیا
 ئیسلامی ب مەبەستا ھەماھەنگی و دارشتنا
 بەرنامەییەکی دناقبەرا لایەنین سیاسی، چەند
 کۆمبوون د گەل بەرەئ کوردستانی ل بازاریین
 سنە و سەقز و چەند جھین دی ئەنجامداینە، کو
 دوو ئەرکین گرنک ل پیشیا ھەر لایەنەکی سیاسی
 بوو، یی ئیکی: کۆمکرن و ئامادەسازی یا ھیزین
 پیشمەرگەیی، یی دووی: راسپاردنا ریکخستین
 ناخۆیی و جۆشدا نا جەماوہری و پەیوەندیکرن
 ب زانایان و سەرۆک ھۆز و موستەشاران^(۳۰).

گران ژناڤرن و ل دهمی حکومه‌تا عیراقی هه‌ولدايي ل ۱۱ نیسانا ۱۹۹۱ هیرشا دووی بکه‌ن ب چه‌کی گران جاره‌کا دی شکه‌ستن خوار، و بزوتنه‌وی د فی شه‌پیدا (شه‌ش) قوربانی دابوون^(۴۶).

گرنگیا شه‌ری کوری د وی چه‌نیدايه کو زوربه‌یا هیژین کوردستانی ب ئیک ده‌نگ و ده‌ست به‌شداری د به‌ره‌فانیکرنا ئا‌خا کوردستانی‌دا کرینه. ژوانا هیژین پیشمه‌رگی پارتی دیموکراتی کوردستان (پ.د.ک)، یه‌کیتی نیشتمانی کوردستان (ی.ن.ک)، پارتا کومونیستا عیراقی/هه‌ریمما کوردستانی، بزوتنه‌ویا ئیسلامی ل کوردستانی، و حزب سوشالیستا کوردستانی (حسک)^(۴۷)، و حزب الله شورشگیری کورد، سه‌ره‌نجام زیانین مه‌زن گه‌هاندبوونه هیژین حکومه‌تا عیراقی^(۴۸).

ب کورتی بزوتنه‌ویا ئیسلامی ل پیناڤی نازادی و رزگاری و به‌ره‌فانیکرنا ژ ئا‌خا کوردستانی، ژماره‌یه‌کا قوربانیا‌ن د سه‌ره‌لدا‌نیدا دابوون، کو ژیده‌ره‌ک ئاماژه ب لیسته‌یه‌کا ناڤین (۴۱) قوربانیا‌ن دایه د سه‌ره‌لدا‌نیدا هاتینه کوشتن^(۴۹).

ده‌باره‌ی رۆلی حزب الله شورشگیری کورد هه‌ر ل ۳ ئادارا ۱۹۹۱ پیشمه‌رگی وی هاتیه ده‌فهره‌جا حی ئومه‌ران و به‌شدار بوویه د سه‌ره‌لدا‌نیدا، و د شه‌ری نازادکرنا که‌رکوکیدا نه‌ه که‌س ژوانا هاتبوونه کوشتن^(۵۰).

سه‌باره‌ت رۆلی ئیخوانان و به‌شداریا وان د سه‌ره‌لدا‌نی ب به‌راورد د گه‌ل پارتین نه‌ته‌وه‌یی

واته بلندگوئی مزگه‌فتی وه‌کو ئالافه‌کی ر‌اگه‌هاندنی هاتبوو بکارئینان، کو ب ر‌پکا وی داخواز ژ جه‌ماوه‌ری دکر به‌شداری د سه‌ره‌لدا‌نیدا بکه‌ن^(۴۰). خالا رۆلی بزوتنه‌وه‌یا د سه‌لمینیت لیژنه‌یه‌ک ژ هه‌می لایه‌نین سیاسی هاتبوو پیکینان، پینج که‌س ژوانا سه‌رب بزوتنه‌وه‌یا ئیسلامیغه بوون^(۴۱)، و هیژین بزوتنه‌وه‌یا ئیسلامی و ر‌یک‌خستین وی و شانین چه‌کدار به‌شدار بووینه د نازادکرنا شارین کوردستانی‌دا^(۴۲)، تا نازادکرنا شاری که‌رکوک ل ۲۰ ئادارا ۱۹۹۱ کو هیژا بزوتنه‌وی ب نیزیکی (۳۰۰) پیشمه‌رگیان ژ قولا سلیمانی بو که‌رکوک به‌شدار ببوون، تا شه‌ری سه‌ربازگه‌ها خالدیی له‌شکه‌ری هیژین بزوتنه‌وی^(۴۳) ژ ده‌فهرین دی وه‌کو هه‌ولیر و ر‌انیه و پشده‌ر و جه‌ین دی به‌شداریه‌کا کاریگه‌ر هه‌بوو^(۴۴)، و چه‌ندین قوربانی ل پیناڤی نازادکرنا که‌رکوکیدا دابوون کو تنی ل شه‌فا ۲۸ ئادارا ۱۹۹۱ د هیرشا ر‌ژی‌میدا بو گرتنا که‌رکوک (نه‌ه) قوربانی دایه^(۴۵).

ره‌نگه‌ب گرتنا که‌رکوک و ده‌فهرین دی بین کوردستانی شه‌ر ب داوی نه‌هاتبوو، به‌لکول چاخیی هیژین ر‌ژی‌ما عیراقی ل ۷ نیسانا ۱۹۹۱ هه‌ولدايي ته‌نگا (کو‌ری) یا ستراتیژی بگرن، هیژین بزوتنه‌وی باره‌گایی وان ل گوندی (حوجران ۹ بوو به‌رامبه‌ر ته‌نگا (کو‌ری) ر‌وله‌کی به‌رچا‌ه هه‌بوو د فی شه‌پیدا کو ب (داستانا کو‌ری) هاتیه ناڤکرنا، کو چه‌ندین چه‌کی وییی

ببین چه کدار، ههردوو هیلین ئیخوانان هیلا ئیک ب سه‌رۆکاتیا سه‌لاحه‌دین محمهد بهائه‌دین^(۵۱) و هیلا دوو ب سه‌رۆکاتیا سدیق عه‌بدو له‌عزیز^(۵۲) به‌شداریه‌کا رپژه‌یی د سه‌ره‌لدانی‌دا هه‌بوون، کو پاش چه‌ند رپۆژان ژ سه‌ره‌لدانی کو‌مبوونه‌ک دناب‌ه‌را نازم عه‌بدو لئا ﴿نوینه‌ری هیلا دوو﴾ و عومه‌ر رپشاویدا ﴿نوینه‌ری هیلا ئیک﴾ هاتبوو کرن کو تایبه‌ت بوو ل سه‌ر سه‌ره‌لدانی^(۵۳). کو ئیخوان پیشتر ل چه‌ند ده‌فهران به‌شداریه‌ سه‌ره‌لدانی ببوون و باره‌گال باریکه و نه‌سر و ده‌ربه‌ندیخان فه‌کربوون و ب نیاز بوون ل سلیمانیی و جهین دی ژی فه‌که‌ن، لی سه‌رنه‌گرت: "پاش ئه‌و کۆبوونه‌وه‌یه به‌ ئاراسته‌ی کاک صلاح ﴿سه‌لاحه‌دین محمهد بهائه‌دین﴾ هه‌موو ئه‌و ته‌رزه‌ بیر کردنه‌وانه و ه‌لا خران له‌ گه‌ل ئه‌وه‌ی گیروگرفتی زۆریشیان بۆ دروست بۆ..."^(۵۴). لی هیلا دوو مه‌فره‌زه‌یین چه‌کدار ب ناڤی بزوتنه‌وه‌یا ئیسلامی به‌شداریه‌کا گه‌رم د شه‌رین که‌ر کو کیدا د سه‌ره‌لدانی‌دا کرینه^(۵۵)، واته هیلا ئیک پاشه‌کشی کریه به‌شداریه‌ی د سه‌ره‌لدانی‌دا بکه‌ن، ل دۆر هه‌مان مژار ل ده‌وکی ژی (عبدالرحمن اسپینداری) کو ئه‌ندامه‌کی ئیخوانان بوو دیاردکه‌ت ئیخوانا به‌شداریه‌ی د سه‌ره‌لدانی‌دا نه‌ کرن ب پلان و پینگیری ب فه‌رمانین وه‌رگرتین^(۵۶)، هه‌روه‌کو ئه‌و ب خو دانپیدانی دکه‌ن رۆله‌کی سنۆردار هه‌بووینه و سه‌لاحه‌دین محمهد دبیتیت: "بینگومان رپیک‌خسته‌نه‌کان و خه‌لکی ئیمه‌ش به‌شیک بوون

له‌و راپه‌رپینه، به‌لام له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی ئیمه‌ چه‌کدار نه‌بووین به‌شداریه‌ی ئیمه‌ش هه‌میشه نادیار و سنۆرداره"^(۵۷).

ته‌وه‌ری دووی: هه‌لوێستی ئیسلاما سیاسی ژ دانوستاندنن به‌ره‌ی کوردستانی د گه‌ل رپژما عیراقی ل سالا ۱۹۹۱:

ره‌نگه هه‌ولئا ده‌ستپیک‌ی یا دانوستاندنا دناب‌ه‌را به‌ره‌ی کوردستانی و رپژما عیراقیدا یا هه‌فده‌م بوو د گه‌ل سه‌ره‌لدانا ئادارا ۱۹۹۱. ل دۆر قی چه‌ندی نه‌وشیروان مسته‌فا دبیتیت: سه‌دام حسین په‌یامه‌کا نفیسی بۆ هه‌ردوو سه‌رکرده‌یان مه‌سعود بارزانی و جه‌لال تاله‌بانی هنارت بوو، کو دوی چاخیدا بوو ته‌نها شاری که‌ر کوکی مابوو بکه‌فیته د ده‌ستی به‌ره‌ی کوردستانی‌دا و پیشنیارا دانوستاندنا کربوو، وقایل ببوون ب دانوستاندنان، لی ده‌ستپیشخه‌ریه‌کا بی به‌ربوو "چونکه به‌رسفا وان نه‌گه‌هشتبوو حکومه‌تا عیراقی"^(۵۸).

هه‌ولئا دووی یا دانوستاندنا دیسان ده‌ستپیشخه‌ریه‌ک بوو ژلایی رپژمیقه‌ کو موکه‌ره‌م تاله‌بانی وه‌کو ناڤبژیفان د گه‌ل هیزه‌کا مه‌زنا له‌شکه‌ری خۆ ل ۲۴ ئادارا ۱۹۹۱ بۆ کوردستانی هنارت بوو بۆ هندی دانوستاندنا د گه‌ل مه‌سعود بارزانی و جه‌لال تاله‌بانی ئه‌نجام بده‌ت، و قه‌ستا سه‌رکرده‌یه‌یا به‌ره‌ی کوردستانی کربوو^(۵۹)، ناڤبژیفان ده‌رپینه‌کا راسته‌قینه‌ دده‌ته

۱۹۹۱ ل به‌غدا ده‌ستپځر بوون، و د چهندين خولاندا نه‌ؤ دانوستاندنه دهرباز ببوون، سه‌رته‌نجام تا کو هه‌یفا ئاب ۱۹۹۱ د به‌رده‌وام بوون، لی نه‌گه‌هشتنه نه‌نجامان، و به‌ره‌ی کوردستانی پروژیه‌ی حکومه‌تی ره‌تکر^(۶۸)، ژبه‌ر کو کیمترین داخازین کوردان تیدا نه‌بوون^(۶۹).

یا گرنګ ل څیری هه‌لویستی ئیسلاما سیاسی ژ دانوستاندنن به‌ره‌ی کوردستانی د گهل رژیما عیراقی. هه‌لویستی بزوتنه‌وه‌یا ئیسلامی ل کوردستانی د گهل وان دانوستاندنا نه‌بوویه بهینه نه‌نجامدان، وه‌کو دیار د نه‌ده‌بیاتین ویدا دوو هه‌لویستین ژیک جودا هه‌بووینه، نافه‌رؤکا هه‌ردوو هه‌لویستان د گهل فان دانوستاندنان نه‌بوویه، هه‌لویسته‌کی میانوه‌و، هه‌ر وه‌کو د سه‌رگوتارا ئورگانی خؤدا دیاردکته کو ب هه‌چ جوړه‌کی رازی نه‌بوویه ب هندی دگهل رژیما دکتاتوری یا حیزبا به‌عس گفتوگوی بکه‌ن“ چونکه ل وی باوه‌ری بوویه ده‌روونی درنده‌ی سه‌دام حسین نه‌و ده‌روونه نینه رپکی بده‌ت نازادی و ئاسایش و دادگه‌ری به‌رقه‌راربیت، ل دویشرا ب زمانه‌کی نه‌رمز باسی دانوستاندنا دکته، کو بزوتنه‌وه نه‌ دژی دانوستاندنا به‌لکو مه‌به‌ست نه‌وه سه‌دامی دکتاتور نه‌و که‌سه نینه دگهلدا ب گه‌هنه نه‌نجامین گونجای^(۷۰)، له‌ورا ژی ئاماده نه‌بوویه ب هه‌چ جوړه‌کی گفتوگوی د گهل رژیما کی بکه‌ت کو باوه‌ری ب په‌یمانین وی نه‌بیت^(۷۱).

څی بویه‌ری کو چه‌قی زه‌یتونی د ده‌سته‌کی حکومه‌تیدا بوو و شیر د ده‌ستی دیدا بوو^(۶۰).

ب هه‌ر حال، نافژیفانی شیا ل ۲۷ ئادارا ۱۹۹۱ مه‌سعود بارزانی و چند لایه‌نین به‌ره‌ی کوردستانی^(۶۱) و جه‌لال تاله‌بانی ببیت، لی رژیما عیراقی هه‌رشکره سه‌ر کوردستانی و نه‌گه‌هشته هه‌چ نه‌نجامه‌کی^(۶۲)، دیاره د څی هه‌ولنا دانوستاندناندا رژیمی نیازین دی هه‌بوون، ل سه‌ر څی چهندي که‌ریم نه‌حمده سکرتری کومیتا نافین یا حزبا شیوعیا کوردستانی دبیت: "وه‌ک رووداوه‌کان سه‌لمانديان ده‌سته‌لات ده‌بویت به‌ره‌ی کوردستانی هه‌لبخه‌لپنی..."^(۶۳).

نیازین رژیما عیراقی دووباره گرتنا کوردستانی بوو ب به‌رنامه‌ریژی، کو ل ۲۸ ئادارا ۱۹۹۱ هه‌رش ب چه‌کی گران کره سه‌ر که‌رکوکي، د نه‌نجامدا ژی هه‌زین پشمه‌رگه‌بی پاشه‌کشی بو ده‌قه‌رین دی بین نازادکرین کوردستانی کره^(۶۴). نه‌ؤ چهنده ژی بو هوکاری هندی مشه‌ختبوونا مه‌زن (کوچا ملیونی) یا کوردان به‌ره‌ف سنورین تورکیا و ئیرانی بچن^(۶۵)، کو هیدی ره‌ههنده‌کی نیقده‌وله‌تی ب خو‌فه گرت بوو. جفاتا ته‌ناها نیقده‌وله‌تی ل ۵ نیسانا ۱۹۹۱ برپارا (۶۸۸) ده‌رکر، کو ب برپاره‌کا میژوویی بو کوردان ده‌یته هه‌ژمارتن^(۶۶)، کو تیدا داخازا سه‌رکوتکرنا خه‌لکی عیراقی ب تایه‌تی ل ده‌قه‌رین کوردان ب دوماهیک به‌یت^(۶۷).

جه‌ی گوتنییه، جاره‌کا دی دانوستاندنا دنافه‌را به‌ره‌ی کوردستانی و رژیما عیراقی ل نیسانا

کوردان، و دانا ئۆتۆنۆمی بۆ کوردان ژناچاره و بیی کو باوهری بیی هه‌بیت، له‌وا ژێ نه‌ف دانوستاندنه نه‌دجھی خودا هه‌ژمارتیه (٧٥).

ته‌وه‌ری سیی: هه‌لۆیستی ئیسلاما سیاسی ژ هه‌لبژارتنیی نه‌نجومه‌نی نیشتمانیی کوردستانی (په‌رله‌مان) و پیکینانا حکومه‌تا هه‌ریمما کوردستانی ل سالا ١٩٩٢:

١- هه‌لۆیستی ئیسلاما سیاسی ژ هه‌لبژارتنیی نه‌نجومه‌نی نیشتمانیی کوردستانی ل ١٩ گولانا ١٩٩٢:

نه‌نجامین دانوستاندنیی به‌ره‌ی کوردستانی د گه‌ل رژیما عیراقی چاره‌سه‌ریا کیشی دنابهره هه‌ردوو لایاندا ب دوماهیک نه ئینات. رژیمی ژێ ژلایی خوڤه هه‌ولدا بوو زیده‌تر گفاشتنا ل سه‌ر به‌ره‌ی کوردستانی بکه‌ن، نه‌و ژێ برپارا جودا کرنا کوردستانی بوو د بیائی کارگیریدا ل تشرینا ئیکی ١٩٩١ (٧٦)، و هه‌می یه‌که‌یین خو بین کارگیری ژ پارێزگه‌هین هه‌ولیر، سلیمانی و ده‌وکی فه‌کیشان و دۆرپچه‌کا ئابوری ل سه‌ر ده‌فه‌رین کوردان سه‌پاند، د هه‌مان ده‌مدا عیراق هه‌می ل ژیر دورپچه‌کا ئابوری یا هه‌فه‌یمانان بوو (٧٧). کو کاربگه‌ریه‌کا خراب کربوو سه‌ر بارودۆخی کوردستانی بیی ئابوری کو بانکین کوردستانی قالا هیلا بوون، پارێ عیراق ژ کوژمی ٢٥ دیناری ژ کارئیحست بوو، که‌رتین بازرگانی و پیشه‌سازی وچاندنی که‌تیبونه د ره‌وشه‌کا زور ناله‌باردا، و بیی کاری و

ده‌رباره‌ی هه‌لۆیستی دی بیی بزوتنه‌وه‌یا ئیسلامی کو زیده‌تر دژواره‌ک پینقه‌ دیاره. کو نه‌و دانوستاندن ب پیلان له‌قه‌له‌مدایه، تیدا هاتیه: "پیلانا دانوستاندنان ل سه‌ر مافی ئۆتۆنۆمی کوردان ل عیراقی ئیک ژ هه‌ولین رژیمی بوویه ل که‌ناله‌کی بگه‌ریت ژ وی دۆرپچه‌کا کورده‌کا ل سه‌ر ژێ ده‌ربکه‌فیت، و هنده‌ک ربه‌رین کوردان د شاش بووینه ل ژیر به‌ستانا هه‌ستکرن ب سه‌رنه‌که‌فتن و نه‌شیان..."، و دیاردکه‌ت لایه‌نی به‌یتنه‌ دوراندن لایه‌نی کوردی و گه‌لی کورده، ئارمانج پی سود وه‌رگرتن ژ ده‌می و دیتنا جیهانی ب وه‌رگیریت ژ کاره‌ساتین مروفایه‌تی کو ژ فه‌رێزا کوچا ب کۆمه‌ل و ب هه‌ژمیریت کیشه‌یه‌کا ناوچه‌بیه، به‌لکو بۆ ژناڤرنا نه‌نجام و ده‌ستکه‌فتین سه‌ره‌لدانی ل کوردستانی و عیراقی هه‌می بوویه (٧٢).

ره‌نگه‌ ژ ده‌رته‌نجامی هه‌لۆیستی بزوتنه‌وه‌یا ئیسلامی بیی دژی دانوستاندنان، به‌ره‌ی کوردستانی بزوتنه‌وه بانگه‌هیشته نه‌کربوو به‌شداریی بکه‌ت، ل دۆر قی چه‌ندی عه‌لی باپیر (٧٣) دویات دکه‌ت گه‌ر د وی چاخیدا به‌ره‌ی کوردستانی بزوتنه‌وه بانگه‌هیشته کربایه‌ ژێ هه‌ر به‌شدار نه‌دبوو (٧٤).

سه‌باره‌ت هه‌لۆیستی حزب الله شورشگیری کورد ژ فان دانوستاندنا ب ئاشکه‌رایی رایا خو ب نه‌رازیبوون ده‌ربری بوو ب به‌هانه‌یا هندی سه‌دام حسین د هه‌لومه‌رجه‌کیدا بوو د شیانین ویدا نه‌بوو برپاره‌کی بده‌ت وتشته‌کی بده‌ته

مشەختیوون بۆ دەرفەیی وەلاتی سیمایین بەرچاقین
وئە قوناعی بوون^(۷۸).

بۆ فێ مەبەستی و پرکنا وئە بۆشاهی
پەیداووی بۆ دامەزراندنا پەرلەمانەکی
هەلبژارتی، بەرەئ کوردستانی ل نیسانا ۱۹۹۲
دوو یاسا دەرکریه، یا ئیککی: یاسایا هەلبژارتین
جقاتا نیشتمانی یا کوردستانی، ویا دووی: یاسایا
هەلبژارتین رابەری بزاقا رزگاربخوازا کوردی،
سەرئەنجام هەلبژارتن ل ۱۹ گولانا ۱۹۹۲ ل ژیر
سەرپەرشتیا لیژنا بلندا سەرپەرشتا هەلبژارتین ل
کوردستانا عێراقی هاتنە ئەنجامدان، کو ژلایی
سەرکردایەتیا سیاسی یا بەرەئ کوردستانی هاتبوو
پێکێنان ب بەشداریا هەشت پارتین سیاسی
هەفرکی ل سەر (۱۰۰) کورسیکین پەرلەمانی
دکرن د گەل چوار پارتین مەسیحی ل سەر پینج
کورسیکان هەفرکی دکرن^(۷۹). و ل گۆر
بەیاننە کا لیژنا بلندا سەرپەرشتا هەلبژارتنان ل ۵
گولانا ۱۹۹۲ چوار کەسان خو بۆ پلا رابەری
بزاقا رزگاربخوازا کوردستانی پالوت بوو ئەو
ژی: جەلال حوسامەدین تالەبانی، مەحمود عەلی
عوسمان، مەسعود مستەفا بارزانی، عوسمان
عەبدولعەزیز محەمەد^(۸۰).

دەربارە ی سیستەمی هەلبژارتنان، لایەنین
سیاسی یین بەشدار د هەلبژارتناندا بوون ل سەر
شیوازی نوینەرایەتیا ریزەیی بەینە ئەنجامدان
رێککەفت بوون، وریژەیا ۷٪ وەکو کیمترین
ریژە بریار ل سەر هاتبوو دان، پیدفی بوو هەر
قەواریه کا سیاسی وئە ریزەیا دەنگان ب دەست

خۆفە بینیت تاکو د پەرلەمانی کوردستانیدا
بەشداربیت^(۸۱).

یا گرنگ ل فێری هەلئویستی ئیسلاما سیاسی
بوو د فان هەلبژارتناندا، کو بەشداریه کا کاریگەر
تیدا کربوو، کو تاکە پارتا ئیسلاما سیاسی ب
شیوہیه کی فەرمی بەشداربووی " بزوتنەوہیا
ئیسلامی بوو کو سەرکردایەتیا وئە هەلئویستین
جودا جودا ل دۆر فان هەلبژارتنا دەربریه، ل دۆر
فئێ چەندی (احمد کاکە مەحمود) ئەندامی مەکتەبا
سیاسی یا بزوتنەوی د نفیسیت: "هیچ گومان نیه
لەوہدا کہ تەنہا خوای گەورە مافی یاسادانانی بۆ
هەیه، ئیمە ی ئیسلامی ئەوہ راو بۆچوونمانە و
تەوہری هەموو کاریکیشمانە، و هەموو
هەنگاوێکمان لەوێوہ سەرچاوہ ئەگری. کەواتە
هەر کەسێک داوای ئەوہ بکات کہ یاسا دابنی بۆ
گەل و ولات، و ئەو یاسایانەش لە گەل ئیسلام
ناگونجین.. ئەوہ بیگومان (کافر) و بی بروایه و
خوینی و سەر مائی حەلال و رەوایه..."، و
دیاردکەت بەشداربوون د پەرلەمان و
هەلبژارتناندا ل وەلاتین ئیسلامی تشتەکی
پییوست و ناچاریه و هەولە کہ بۆ نێزیکبوونی بۆ
وەرگرتنا حوکمی و دویر نە کەفتن و ژ دەست نە
دانه ژ جەماوہری خوێه^(۸۲)، هەروہسا عەلی پاپیر
ئەندامی مەکتەبا سیاسی یا بزوتنەوی ژ ی
هەلئویستەکی نێزیککی فئێ چەندی هەبوویه، کو ل
سالای ۱۹۹۲ پەرتۆکەک نفیسایه ب ناخی (ئیمان و
پەرلەماندا) [چارەسەری کیشە ی کورد لە نیوان
ئیمان و پەرلەمان] کو پیدقیه کەسی ئیسلامی

دناقبهرا ئیمان و پهرله‌مانیدا ئیکێ ب ههلبژارتیت
کو ههردووک پیکفه ناگونجن^(۸۳).

هه‌رچه‌وابیت، بزوتنه‌وی ژێ پشته‌فانیا خو بو
فان ههلبژارتنان دیارکربوو وه‌کو تاکه
چاره‌سه‌ریه‌ک، هه‌ر وه‌کو د سه‌رگوتارا ئۆرگانێ
وی (بزوتنه‌وی ئیسلامی) ئاماژێ ددهت، کو
ههلبژارتنێ جفاتا نیشتمانی بو ب ریفه‌برنا
کوردستانی تاکه چاره‌سه‌ریه بو ده‌رچوون ژ
ئالوزی و گه‌رگه‌رفتن سه‌ختین ب ریفه‌برنی^(۸۴)،
و مه‌کته‌با سیاسی وی هه‌لۆیستی خو د
به‌یانه‌مه‌یه‌کیدا ئاشکه‌را کویه وه‌کو لیستا ئیسلامی
ب شیوه‌یه‌کی سه‌ربه‌خو دی به‌شداربیت^(۸۵).

هه‌می لایه‌نێ ئیسلاما سیاسی به‌شدارێ فان
ههلبژارتنان بوون و هه‌می وزه و شیانین خو یین
داری خه‌رجکر بوون^(۸۶)، لی بزوتنه‌وه و ئیخوان
د گه‌ل ئیک به‌شداربوون، کو هه‌ردوو هیلین
ئیک و دوو وه‌کو رۆکارین ئیخوان موسلمین د
گه‌ل بزوتنه‌وه‌یا ئیسلامی ل کوردستانی ب ئیک
لیسته‌دازی بوون ب ناڤی (لیستا ئیسلامی)^(۸۷)،
کو ناڤین (۹۳) که‌سان بو جفاتا نیشتمانی
کوردستانی به‌رژار کربوون^(۸۸)، کو زیده‌تر ژ
(۶۰) پالیوران به‌رب ئیخوانا د که‌فتن^(۸۹)، و
به‌رنامی وان بو ههلبژارتنان ل ژێر دروشمی
(نازادی، دادپه‌روه‌ری، ته‌ناهی) کو زۆر لایه‌نێ
گرنگین ژیانی ب خوڤه‌ د گرتن^(۹۰).

د پروپاگنده‌یا ههلبژارتنانا بزوتنه‌وی به‌شداریا
جه‌ماوه‌ری ب ئه‌رکی شه‌رعی دابوو زانین،
هه‌روه‌کو د به‌یاننامه‌یا نفیسه‌نگه‌ها رابه‌رایه‌تییدا

هاتی، کو به‌شدارێ د ههلبژارتنێ جفاتا نیشتمانی
ئه‌رکی سه‌ر شانین هه‌می گه‌لی کورده‌" چونکه
ئهوێ بقیته‌ بگه‌هه‌ته ئاواتین خو ژ نازادی ئیکه‌م
پینگاڤ ژ ده‌نگی ده‌که‌ته د سندوقا ده‌نگدانیدا
ده‌سه‌پیدکه‌ت^(۹۱)، یا گرنگتر ژقی چه‌ندی، شیخ
عوسمان عه‌بدولعه‌زیز رابه‌ری بزوتنه‌وی دوپات
کربوو ئهو ده‌نگدان پیدقییه ب جو‌ره‌کی ئهو
موسلمانی ده‌نگی نه‌ده‌ت ب تاوانبار هه‌ژمارت
بوو، و داخاز کربوو رویی ههلبژارتنان به‌هه‌ته
پاراستن دویر ژ نازاوی و که‌س نه‌هه‌ته تاوانبار
کرن و بریندار کرن^(۹۲).

ل دۆر به‌شداربوونا بزوتنه‌وه‌یا ئیسلامی د گه‌ل
هه‌ردوو هیلین ئیخوانان ل کوردستانی د
ههلبژارتنانا وه‌کو لیستا ئیسلامی ئیکگرت
بوون، لی ناکوکیه‌کا دژوار ل سه‌ر به‌رژارتنا شیخ
عوسمان عه‌بدولعه‌زیز بو رابه‌ری بزافا رزگایخوازا
کوردستانی هه‌بوو، کو گه‌هشت بو ئاستی
به‌ره‌نگاریی، ل گۆر هیلا دوو یا ئیخوانا
دیاردکه‌ت کو ریککه‌فتن هه‌بوو: "یه‌که‌ش بووین
[ئیخوان- هیلا ئیک و هیلا دوو] له ههلبژاردنی
م. مه‌لا عوسمان بو سه‌رۆک [رابه‌ری بزافا
رزگاریخوازا کوردستان]، به‌لام برایانی لای
م. صلاح الدین به‌لینه‌که‌یان شکاند و ده‌نگیان به
سه‌رۆکی پارتی مسعود بارزانی دا بوو..."^(۹۳)، و
د هه‌له‌سه‌نگاندنه‌کا دژوارتر بو هه‌لۆیستی هیلا
ئیک یا ئیخوانان (صلاح حکیم) فی پینگاڤی ب
خیانه‌ت ل قه‌له‌م ددهت^(۹۴).

دکەن، کو پەیمان هاتبوو دان دەنگی بو لیستی بدن، لی بو رابەری ئیکدەنگیکە ل سەر نەهاتبوو کەرن^(۹۹)، و رەنگە ژى ئەڤ هەلۆیستە ئیخوانان وەرگرتییت و دەنگ نە دابنە شیخ عوسمان عەبدولعەزیز بو هندی ب زفریت و توشی هەڤرکیی د گەل پارتین نەتەو هیی نەبن^(۱۰۰).

سەرئەنجامی قی هەلۆیستی هیلا ئیک یا ئیخوانان، لیژنەیه کا فه کولینی یا تاییەت ژ لایەنین پەیوەندیدار هاتبوو دامەزراندن، و پرۆژە بی ناکام بوو و راگەهانەنە کا بەر بە لاڤ بوو بو نەشرینکەرن ئیخوانان^(۱۰۱)، بە لکو و یستگە هە کی گەرنگ بوو بو پەیدا کرنا بارگەزایی و بنگە هیی بی باوهریی دنایەرا هەر دوو لایاندا راجاند بوو.

سەبارەت هەلۆیستی حزب الله شورشگیری کورد، ل گۆر شیخ ئەدەم بارزانی ریبەری وی بەرنامە هەبوو بە شدارین د هەلبژارتاندا، لی ژبەر کیشەیه کا یاسایی بە شدار نەبوون ئەو ژى ژیی یاسایی بی پالیوراوین وی نەگەشتبوو (۳۰) سالیی، قی چەندی ب خالە کا سەرە کی دزانیت هۆی بە شدار نەبوونا وان^(۱۰۲)، ئەڤ چەند ژى ببوو جەیی دلگەرنیا وان و شورا سیاسی (مەکتەبا سیاسی) یاداشتنامەیه ک دابوو لیژنا بالآ یا هەلبژارتان و ب کارە کی نە یاسایی دایە زانین^(۱۰۳)، د گەل هندی نافبری د پە یامە کیدا هەلۆیستی خۆ بو پشته قانیا دامەزراندنا ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستانی دیارکریه و داخاز ژ سەر کردایەتی و ریکخستین حزبی کریه وەکو لیستە دەنگی بدەنە (پ.د.ک) و مەسعود

لی ئیخوان موسلمین ژ هیلا ئیک ل کوردستانی قی چەندی رەتدکەت، کو پیش خۆ هەلبژارتنا شیخ عوسمان عەبدولعەزیز بو رابەری بزاقا رزگایخووازا کوردستانی، کومبوونە کا دویر و درێژ د گەلدا کربوو بو هندی خۆ بەر بژیر نە کەت، کو دیار کربوون رابەری کارە کی ب زەحمەتە، لی پاشتر بیی رەزامەندی و ئاگە هداریا وان خۆ بەر بژیر کربوو^(۹۵). هەلۆیستی ئیخوانان ژ هیلا ئیک ل قی رادەیی ب تنی رانەو هەستا، بە لکو زیدە تر ژ قی چەندی پروونکرەنە ک ب نافی (ئیسلا محوازی سەر بە خووی لیستە ی ئیسلامی ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستان) ل ۱۳ گولانا ۱۹۹۲ ئاراستەیی لیژنا بالآ یا هەلبژارتنا جقاتا نیشتمانی کوردستانی کربوو کو خۆ پالوتنا شیخ عوسمان عەبدولعەزیز بو رابەراتیی بیی ئاگە هداریا وان هاتیە کرن و پە یوەندی ب وانقە نینە^(۹۶).

ل دۆر هەمان مژاری سە لاحتە دین محەمەد قی چەندی دوپات دکەت کو د گەل هەلبژارتنا شیخ عوسمان عەبدولعەزیز بو رابەری نەبووینە، ب بەهانەیا هندی بابەتە کی سیاسیە و ئەو شیان نین و مەملانەیا خەلکە کی دی بکەت، لی شیخ عوسمان ل بەر نەهات و سەرئەنجام دیبژیت: "ئیمەش هاتین و بە یانیکماندا و گۆتمان خۆ پالوتنی مامۆستا مەلا عوسمان بو رابەری پە یوەندی بە خووی و بزووتنەو هەیه، و پە یوەندی بە ئیمەو هەیه و ئیمەش مولزەم نین بە ئەنجامە کە ی..."^(۹۷) لی عەلی باپیر، و محەمەد بازایانی^(۹۸) د ناڤ سەر کردایەتیا بزتنەو هەیدا بەرە قانیی ژ قی بوچوونی

بوو، کو زیدهتر بنگهه‌هی وی پاریژگه‌ها سلیمانی بوو ب تایه‌تی ده‌قه‌رین ده‌وربه‌ر وه‌کو قه‌زا هه‌له‌بجه بنگهه‌هی وی یی سه‌ره‌کی بوو و کارتیکرت و هه‌فتو‌خویبیا وی د گهل ئیرانی، به‌لگه ل سه‌ر فی چه‌ندی ل گور ئامارین بووری تنی ل پاریژگه‌ها سلیمانی ژ سه‌رجه‌می (٣٤٩١٦٤) ژ ده‌نگان (٢٩٣٣٤) ده‌نگ برینه، لی دده‌مه‌کیدا ژ سه‌رجه‌می (٦٢٢٧٨٩) ده‌نگین گشتی یین هه‌رسی پاریژگه‌هین هه‌ولیر و ده‌وک و که‌رکوک تنی شیا بوو ژ (١٩٧٧٤) ده‌نگان به‌ت، نه‌فه ژی ژ ده‌رئه‌نجامی لاوازا هیزا هه‌فسه‌نگیا وی یا سیاسی ل ده‌قه‌رین دی یین کوردستانی خویا دکه‌ت و نه‌شیا بوو نه‌نجامین باش ب ده‌ست خو‌فه بینن.

ده‌باره‌ی نه‌نجامین هه‌لبژارتنا رابه‌ری بزافا رزگارینخوازا کوردستانی نه‌نجام ب فی ره‌نگی بوون: ل پاریژگه‌ها هه‌ولیر ژ سه‌رجه‌می (٣٣٩٦٠٢) ژ ده‌نگان شیخ عوسمان عه‌بدولعه‌زیز شیا‌بوو (٨٧١٢) ده‌نگان به‌ت، ل پاریژگه‌ها سلیمانی ژ سه‌رجه‌می (٣٤٨٥٠٥) شیا‌بوو (٢٤٣٦٦) ده‌نگان ب ده‌ستفه بینیت، ل پاریژگه‌ها ده‌وک ژ سه‌رجه‌می (٢٠٦١٢٠) ده‌نگان شیا‌بوو (٢٤٨٨) ده‌نگان به‌ت و ل پاریژگه‌ها که‌رکوک ژ سه‌رجه‌می (٨٨٤٢٢) ده‌نگان تنی (٣٢٩٩) ده‌نگان به‌ت، ئانکو نه‌نجامین هه‌لبژارتنا رابه‌ری بزافا رزگارینخوازا کوردستانی ب فی ره‌نگی بوون، ژ سه‌رجه‌می گشتی یی ده‌نگان (٩٨٢٦٤٩) (١٠٧)،

بارزانی وه‌کو رابه‌ری بزافا رزگارینخوازا کوردستانی (١٠٤).

سه‌رئه‌نجامی هه‌لبژارتین ١٩ گولانا ١٩٩١ ئیسلامیان سه‌رکه‌فتن ب ده‌ستفه نه‌ئینا، کو نه‌نجام ب فی ره‌نگی بوون، ل پاریژگه‌ها هه‌ولیر ژ سه‌رجه‌می (٣٣٥٨٢٧) ژ ده‌نگان لیستا ئیسلامی (١١٠٩٢) ده‌نگ ب ده‌ست خو‌فه ئینابوون، و ل پاریژگه‌ها سلیمانی ژ سه‌رجه‌می (٣٤٩١٦٤) ژ ده‌نگان لیستا ئیسلامی (٢٩٣٣٤) ده‌نگ ب ده‌ست خو‌فه ئینابوون، ل پاریژگه‌ها ده‌وک ژ سه‌رجه‌می (١٩٨٣٥٢) ژ ده‌نگان لیستا ئیسلامی (٣٨٧٤) ده‌نگ ب ده‌ست خو‌فه ئینا بوون و ل داوی ژ ل پاریژگه‌ها که‌رکوک ژ سه‌رجه‌می (٨٨٦١٠) ژ ده‌نگان لیستا ئیسلامی (٤٨٠٨) ده‌نگ بریوون (١٠٥).

ژ فان نه‌نجامین ل سه‌ری لیستا ئیسلامی ب ده‌ستفه ئیناین، نه‌نجامین گشتی ب فی ره‌نگی به‌رچاڤ د بن، ژ سه‌رجه‌می (٩٧١٩٥٣) ژ ده‌نگین گشتی (٤٧٢٤) ده‌نگین به‌تال بوون، ئانکو ده‌نگین راسته‌قینه (٩٦٧٢٢٩) بوون، و لیستا ئیسلامی (٤٩١٠٨) ده‌نگ بریوون کو ریزه‌یا وی د بوو ٥,٧٧% (١٠٦).

ل سه‌ر بنگه‌هی نه‌نجامین بووری یین ده‌نگین لیستا ئیسلامی ب ده‌ست خو‌فه ئیناین ل هه‌ر چوار پاریژگه‌هان، کو بزوتنه‌وه‌یا ئیسلامی شه‌نگستی سه‌ره‌کیی فه‌رمیی فی لیستی بوو، بزوتنه‌وه‌یه‌ک بوو رویی ناوچه‌گه‌ریی پیقه‌ دیاره

ژوانا مه‌سعود مه‌لا مسته‌فا بارزانی (٤٦٦٨١٩)،
 جه‌لال حوسامه‌دین تاله‌بانی (٤٤١٠٥٧)،
 عوسمان عه‌بدولعه‌زیز محمه‌د (٣٨٨٦٥) و
 مه‌حمود عه‌لی عوسمان (٢٣٣٠٩) ده‌نگ بره‌بون،
 زی‌ده‌باری (١٢٥٩٩) ده‌نگ د به‌تال بوون^(١٠٨).

ل قیری گهر هه‌قه‌ر کره‌نه‌کی دنه‌قه‌را ده‌نگین
 لیستی دگه‌ل یین رابه‌ری دی نه‌نجام ب فی ره‌نگی
 خویا بن، سه‌رحه‌می ده‌نگین لیستی (٤٩١٠٨)
 ده‌نگ بوون و یین رابه‌ری ژ (٣٨٨٦٥)
 ده‌نگ بوون، و گهر هه‌فکیشه‌یه‌کا ژمیریاری بو
 بکه‌ین دی خویا بیت: ٣٨٨٦٥ - ٤٩١٠٨ =

١٠٢٤٣ ده‌نگین رابه‌ری کی‌متر بوون ژ ده‌نگین
 داینه لیستا ئیسلامی^(١٠٩).

سه‌ره‌نه‌نجام، ئیسلامیان نه‌شیان هه‌یج کورسیه‌کی
 بو نه‌نجومه‌نی نیشتمانی کوردستانی ب ده‌ست
 خو‌قه‌ بینن، و نه‌فه‌ چهنده‌ ببوو جه‌ی دل‌گرانیان وان،
 بزوتنه‌وه‌یا ئیسلامی ب نه‌نجامین هه‌لبژارتین
 نه‌نجومه‌نی نیشتمانی یا خوشحال نه‌بوو و ره‌خنه‌لی
 گرتیه، مه‌کته‌با وی یا سیاسی ل ٢٦ گولانا
 ١٩٩٢ به‌یانامه‌یه‌ک یا پیکهاتی ژ (١١) خالان ل
 دۆر کیم و کاسی و پیشلکاریین فان هه‌لبژارتنان
 یین سیاسی و ته‌کنیکی رۆن کرینه^(١١٠).

هه‌روه‌سا مه‌لا کریکار^(١١١) نه‌ندامی جفتاتا
 شورا یا بزوتنه‌وه‌یا ئیسلامی ل کوردستانی خویا
 دکه‌ت ئیسلامی ل هه‌یج وه‌لاته‌کی ل جیهانا
 ئیسلامی نه‌چووینه‌ دنه‌فه‌لبژارتناندا و رپژه‌یا ٥٪
 ب ده‌سته‌فه‌ئینابن و ب گۆمان بوویه ل
 سه‌ره‌نه‌نجامان کو چاوا تنی ل بازاری هه‌ولپیری

(١,٥٠٠,٠٠٠) که‌س نفیژا نه‌ینی ل (٨٣)
 مزگه‌فتان ل مه‌لبه‌ندی وی دکه‌ن^(١١٢). واته
 ئیسلاما سیاسی هه‌می خه‌لکی موسلمان و
 نفیژکه‌ر ب ده‌نگه‌رین خو‌د زانین، نه‌فه‌ ژی ئیک
 ژ نیشانیین لاوازی تیگه‌هی وان بوویه دیتنه‌کا
 که‌تواری بو دۆره‌یلی جفاکی کوردی نه‌بوویه،
 به‌لکو نه‌فه‌ قه‌باره‌یی ئیسلامیا بوو د وی قوناغیدا
 کو کی‌متر ژ رپژه‌یا ٧٪ بوون، کو کورد ل سه‌ر
 کی‌شیه‌یه‌کا نه‌ته‌وه‌یی هاتیه‌ چه‌وساندن ژلایی رپژه‌یا
 عیراقیقه‌ نه‌ک ل سه‌ر کی‌شیه‌یه‌کا نایینی.

ب- هه‌لو‌یستی ئیسلاما سیاسی ژ پیکینانا
 حکومه‌تا هه‌رپما کوردستانی- عیراق ل سالا
 ١٩٩٢^(١١٣):

پشتی نه‌نجومه‌نی نیشتمانی کوردستانی هاتیه
 هه‌لبژارتن پینگا‌فا دو‌یقرا ده‌یت نه‌وژی
 دامه‌زراندنا نه‌نجومه‌نه‌کی رابه‌راندنی بوو، له‌وا ژی
 ل ٦ حوزه‌یرانا ١٩٩٢ نه‌نجومه‌نی نیشتمانی
 کوردستانی بریار ل سه‌ر پیکینانا حکومه‌تا هه‌رپما
 کوردستانا عیراقیدا، و ماوی هه‌یفه‌کی تینه‌ په‌راند
 ل ٤ ته‌موزا ١٩٩٢ ئیکه‌مین کابینه‌یا حکومه‌تا
 هه‌رپما کوردستانی ژ (١٥) که‌سان ب
 سه‌رۆکاتیا فوناد مه‌عسوم (دکتور) و جیگریا رۆژ
 نوری شاو‌یس (دکتور) دامه‌زراند^(١١٤)، کو
 باره‌کی گران ل سه‌ر ملین فی حکومه‌تی دابوو ژ
 ئابلوقه‌یا ئابوری ل سه‌ر عیراقی و یا عیراقی ل
 سه‌ر هه‌رپما کوردستانی گرفتین کۆمه‌لایه‌تی و
 ئابوری یین مه‌زن خولقاندبوون، زی‌ده‌باری چه‌ند

پارتایه‌تی ب کار بین، کو کیشه‌یین زور پیداکربون ژ دهرئه‌نجامی بکارئینانا مزگه‌فتان ژلایی بزوتنه‌وه‌یا ئیسلامی و ره‌وتین دی بین ئیسلامی بو کاروبارین سیاسی، کو ل ههر مزگه‌فته‌کی رابه‌ره‌ک دانا بوون، کو ده‌سته‌لات ژ ده‌ستین ئیمام و گوتاریژان دهرکه‌فت بوو، به‌لکو فی ره‌وشی وهرار کربوو تاکو (کیشه‌یا مزگه‌فتان) پیدابووی، د نه‌نجامدا وه‌زاره‌تا نه‌وقافی و نافخویی مایتیکرن تیدا کرن، کو وه‌زاره‌تا نه‌وقافی هنده‌ک پیرابوون و رینما بو هندی زال بیت ل سهر مزگه‌فتان، ل ۱۴ تشرینا ئیکی ۱۹۹۲ برپاره‌ک وهرگرت بوو کو قه‌ده‌غه‌کربوو ژ بلی ئیمام و گوتاریژان فهرمی بانگ بدن و خزمه‌تا مزگه‌فتان بکه‌ن^(۱۱۹).

ره‌نگه‌ فی برپاری کاریگه‌ریه‌کا خراب کریتته سهر ئیسلاما سیاسی. کو ببوو هوکاری هندی گه‌فین کوشتنی ب نامه ل وه‌زیری نه‌وقافی (مه‌مه‌د مه‌لا قادر) کربوو و تیدا هاتیه: "جه‌نابت ناگادار ده‌که‌ینه‌وه‌ کو به‌ هیچ شیوه‌یه‌ک نه‌بی به‌ کوسپ به‌رامبه‌ر قووتابیان بو دهرس خویندن ل مزگه‌وتدا، چونکه‌ مزگه‌وت مالی خویه‌ مالی تو نیه، و ههرکه‌سیک له‌ پیش بانگی ئیسلامی ببیتته کوسپ که‌وا واجبی موسلمانانه‌ لای به‌ن...، قه‌سه‌م ب خوا وه‌ک سه‌گ ده‌توپینین بو لای محمدی مهدی وجه‌ماعه‌تکه‌ی ره‌وانت ده‌که‌ین، ئینجا با ژنه‌که‌ت بیوه‌ژن بی و منداله‌کانت هه‌تیم بن..."^(۱۲۰). دبیت نه‌و گه‌فه‌ پشتی برپارا وه‌زاره‌تا نه‌وقافی دهرکری ناراسته‌یی وه‌زیری

گرفتین نافخویی و بین ب رپقه‌برنی، وه‌کو پاشخانه‌یا سیسته‌می حکومه‌تا عیراقی بی پرکارمه‌ند و نه‌بوونا کادری لیهاتی و شاره‌زا^(۱۱۵).

دهرباره‌ی هه‌لوسته‌ی ئیسلامیان ب شیوه‌یه‌کی گشتی ژوانا بزوتنه‌وه‌یا ئیسلامی به‌شداری د هه‌ردوو حکومه‌تین ئیکی و دووی بین هه‌ریما کوردستانیدا نه‌کر ب به‌هانه‌یا هندی نه‌شیا بوو ریزه‌یا یاسایی ب ده‌ستفه‌ بین به‌شداری د نه‌نجومه‌نی نیشتمانی کوردستانیدا، لی هه‌ولدان هاتبوونه‌کرن به‌شداری و وه‌زاره‌تا نیشته‌جیکرن یان داد وهربگرن^(۱۱۶)، و فی چهندی شیخ عوسمان عه‌بدو له‌عزیز رابه‌ری بزوتنه‌وی دوپات دکه‌ت کو (پ.د.ک) و (ی.ن.ک) وه‌زاره‌تا داد دایه‌ وان لی ره‌تکرینه‌ ب به‌هانه‌یا بارگرانی فی وه‌زاره‌تی، لی داخازا وه‌زاره‌ته‌کی کرینه‌ ل دویف دهرپینا وان وه‌زاره‌ته‌ک ب گونجیت د گه‌ل شیان و ئایدولوژیا وان وه‌کو وه‌زاره‌تا نه‌وقافی، په‌روه‌ردی و ره‌وشه‌نبیری و راگه‌هاندن^(۱۱۷). لی زیده‌تر داخازا وان وه‌زاره‌تا نه‌وقافی بوو وهربگرت لی ژلایی نه‌نجومه‌نی وه‌زیرانفه‌ هاتبوو ره‌تکر^(۱۱۸). نه‌و داخازیا وان ژ نارمانجه‌کا قالا نه‌هاتبوو، به‌لکو دریکا فی وه‌زاره‌تیدا زیده‌تر چالاکیین خو بین سیاسی و پارتایه‌تی نه‌نجامده‌ت ب ریکا کونترولکرنا مزگه‌فتان و به‌رفره‌ه کرنا پینگه‌هی خو بی جه‌ماوه‌ری.

هه‌ژی گوتنییه، لایه‌نین ئیسلامی هه‌ولدابوون مزگه‌فتان بو کاروبارین سیاسی و نارمانجین

ئەوقافی ھاتبیتە کون. بەلگە سەر فێ چەندی ئەو
کو رێفەبەریا پولیسین گشتی یا ھەرێما کوردستانا
عیراقی نقیسارەك ل ۱۴ تشرینا دووی ۱۹۹۲
ئاراستەیی رێفەبەریا پولیسین پارێزگەھین ھەرێما
کوردستانا عیراقی کرینە کو چاقدیریا رەوشی
بکەن و پاراستنا وەزیری ئەوقافی قایم بکەن^(۱۲۱).

رەنگە بزوتنەوہیا ئیسلامی ھەر یا نەرحەت
بوویە بەرامبەر ھەلۆیستی وەزارەتا ئەوقافی و
چالاکیین وان مزگەفتان، نەمازە پشتی وەزارەتا
ئەوقافی ل ۴ تەموزا ۱۹۹۳ بریارەك دەرکری
کو ب ھیچ شیوہیەکی رێکی نادەت کو موبون
یان سەینار ل مزگەفتان بیی رەزامەندی رێفەبەریا
ئەوقافی بەینە ئەنجامدان، کو ھندەك گەنج ب
بەھانەیا خویندنا قورئانی ل مزگەفتا باسی حکومەتا
ھەرێما کوردستانی دکەن کو ب حکومەتەکا
کەفەپەرست و تاغوت سالوخت داینە. ل سەر
فێ بریاری بزوتنەوہیا ئیسلامی ب توندی
نیگەرانیا خو دەربرپە ب کارەکی دژی بنەمایین
گەلی کورد زانیە، کو سود ژ حوکمرانی و
رۆیدان و گۆرانکاریین جیھانی نە وەرگرتینە و نە
ھەستکرنە ژ کارکەفتنا ریباز و بێر دوزین وان کو
ب مینا ئەفیونی سالوخت دایە^(۱۲۲).

دەرئەنجام:

پارت و رەوتین ئیسلاما سیاسی د ماوہیی
داویی دا ل سەر ئاستی عیراقی ب شیوہیەکی
گشتی و ھەرێما کوردستانی ب تاییەتی بووینە
جھیی پوینەپیدانەکا زۆر نەخاسمە پشتی سەرھەلدانا

ئادارا ۱۹۹۱ بەرپابووی کو ب وەرچەرخانەیا کا
میژوویی یا گرنگ دەپتە ھەژمارتن بو پەیدا بوون
و گەشەسەندنا بزاف و پارت و رەوتین ئیسلامی ب
ئاراستەیین جودا جودا سەرھەلداینە، سەرھەرای
چەندین ھۆکارین ھەفیشك د گەلیك ھەبوون“ لی
ھەر ئیککی ژ وانا گۆتارەکا تاییەتەند و دیدو و
بوچوون و ھەلۆیستین جودا بو مژارین سیاسی و
جفاکی ھەبوون، زیدەباری ھندی ئیسلاما سیاسی
د ھەلۆیستین خو دا توشی ھەفدژیی بوو کو د
ھیئە ھەژمارتن ئیک ژ ساخلەتین وی بین کو
مورکەکا گشتگیری و سیاسی یا بەرچاؤ ب خو فە
د گریت، کو نە دکاری بوو ھەلۆیستی خو بی
جفاکی ئیکلابکەت کو ئاینییە یان ژی سیاسییە
و زیان ب ھەردوو یانرا د گەھاند.

ئیسلاما سیاسی ل ھەرێما کوردستانی نە تنی
ھەول دایە پیگەھی بەرچاؤ د نا فەتنی جفاکی دا
ئاقابکەت“ بەلکو کەتوو د نا فەلملانەیا کا دژوار
د گەل پارتین نەتەوہیی و لیبرالی وەکو دەرگەھەك
بو گۆھورینی بو ب دەستفەئینانا شەرعیەتی و
دەستفەلتاتی وەرگریت، و ئەف ئاراستەیا ب
شیوہیەکی بەرچاؤ ب کیمەکی بەری و پشتی
ھەلبژارتین جفاکا نیشتمانیا کوردستانی ل سالا
۱۹۹۲ زەلال بوو، کو کارتیکرنەکا خراب بو
ماوہیەکی نە کورت ل سەر بارودۆخین وی د
بوارین جودا جودا کربوو“ چونکە نە شیاوو
رێژەیا دیارکری یا دەنگین دەنگدەران ب
دەستفەبینت، و ئەف چەندە بوو ھۆیی ھندی بی

- (2) فريد هاليداي، الاسلام وخرافة المواجهة الدين و السياسة في الشرق الاوسط، ترجمة، محمد مستجير، مكتبة مدبولي، (القاهرة، 1996)، ص93.
- (3) بۆ پتر پيژانين ل سهر دانوستاندنيين عيراقى ل دور مزارا كويتى دگهل دهرفه بنييره : مجموعة باحثين ومؤلفين، موسوعة حرب الخليج مقدمات ويوميات ووثائق الازمة والصراع على الكويت والحرب الدولية- العربية- الاسلامية على العراق، اشراف، فؤاد مطر، (بيروت، د.ت)، ص7 وبعدها.
- (4) احمد صدقي الدجاني (الدكتور) واخرون، ازمة الخليج ومستقبل الشرق الاوسط رؤى عربية وامريكية، تحرير، سعدالدين ابراهيم (الدكتور) وحسن وجيه (الدكتور)، مركز ابن خلدون للدراسات الانمائية، دار سعاد الصبا، (القاهرة، د.ت)، ص67.
- (5) بۆ پتر پيژانين بنييره: تركي الحمد (الدكتور)، "الغزو الوقائع وردود الفعل"، في: فتوح الخرش (الدكتور) واخرون، الغزو العراقي للكويت المقدمات- الوقائع وردود الفعل- التدعيات ندوة بحثية، (عالم المعرفة) سلسلة كتب ثقافية شهرية، العدد (195)، (الكويت، 1995)، ص100 وبعدها.
- (6) فريد هاليداي، المصدر السابق، ص94.
- (7) فيبي مار، ميژووى نويى عيراقى، وەرگيران، حەمه شەريف حەمه غەريب و شيركو ئەحمەد حەويژ، له بلاوکراوهکانى کتیبخانهى ئاويژ، چاپخانهى رۆژههلات، (ههولير، 2011)، ل377.
- (8) احمد صدقي الدجاني واخرون، المصدر السابق، ص67.
- (9) بۆ پتر پيژانين بنييره: بيار سالنجر وأريك لوران؛ المصدر السابق؛ محمد برهون، نافذة على ازمة الخليج خفايا وحقائق، (عمان، 1991)، ص7 وبعدها.
- (10) فاضل الزهاوي (الدكتور)، حرب الخليج وانتفاضة كردستان العراق، (السليمانية، 2004)، ص15.
- (11) ل سالا 1987 ل بازارى سنه ل رۆژههلاتا كوردستانى (ئيران) دهيتە دامەزراندن كو شيخ عوسمان عەبدولعەزيز وەكو رابەر و عەبدولەتيف وازەبى وەكو جيگر و ستافەك بۆ مەكتەبا سياسى و سەركردايەتيين دهينه دانان. بۆ پتر پيژانين بنييره: حەسەن بابەكر، هەوراز و نشيۆ كەميك لەوەى له بىرمە جموجۆلى ئيسلاميى له كوردستانى عيراق دا 1983-1991،
- به هربيت به شداريى د حكومهتا ههريما كوردستانى دا بكهت.
- زۆر بهيا پارت و رهوتين ئيسلاما سياسى هزر و گوتاره كا ئيگرتى به رامبهه كيشه و مزارين سه رهكى وه كو كيشهيا كوردى و نهنجومهنى نيشتمانيى كوردستانى و نهنجومهنى وه زيرين ههريما كوردستانى نه بوويه، و د كيشه و قهيرانين نافخوييدا ژيانه دهرز بوون و كهلش بوون و جاران ئيگرتن سيمايين بهرچاڤن دناڤ ريزين واندا، و نه شيابوون به رهيين بهر فرهه دروست بكهت به رامبهه پارتين نه ته وه بى ب پارهستن
- چونكه ههه لايهكى بىر كرن و تاييه ته نديه كا جودا ژ يا دى هه بوو، و د بهرنامهيين خو يين سياسيدا زيده تر ژ چارچووڤهيين گشتى هه لويستين وان دهرياز نه دبوون، و جوداهيه كا بهر فرهه دناڤههرا بهرنامه و گوتارا ئاشكههرا وه كو ته كتىك و كرىار وه كو ستراتيژيه تييدا ههيه.
- پارت و رهوتين ئيسلاما سياسى ههولداينه ئايينى ئيسلامى وه كو ئايدۆلۆژيه كا ئايينى پي سه ره دهريى د گهل سياسه تى بكهت، لى وه كو رۆخسار و نافه رۆك هه يزين سياسى يين رووتن خودان بهرنامه و نه جندا يين سياسى نه كاردكهن ژ بۆ وهر گرتنا دهستهه لاتى.
- ژيدهه و دههمهه و پهراويژ:
- (1) بيار سالنجر وأريك لوران، المفكرة المخفية لحرب الخليج رؤية مطلع على العد العكسي للآزمة، ط2، (بيروت، 1991)، ص11.

- سالی ۱۹۹۱ دا تۆیژینەوہیەکی میژوویی سیاسیه، (هەولێر، ۲۰۰۹)، ل ۷۰ وپشتی وئ.
- (26) بۆ پتر پیزانین ل سەر نازادکرنا بازاری کەرکوکى بنیڤه: شهوکهت حاجی مشیر، ژیدەرئ بەرئ، ل ۷۳ وپشتی وئ؛ محمد حاجی محمود، ژیدەرئ بەرئ، بەر، ل ۲۷۸ وپشتی وئ.
- (27) فاضل الزهاوي، المصدر السابق، ص ۱۲۷.
- (28) بنیڤه: کوچەر قرداغی (الدكتور)، "من ثمرات اعلان الجهاد في كردستان العراق"، (النفيير) مجلة، العدد (۷)، شباط ۱۹۹۱، ص ۴۳-۴۴.
- (29) (رپه‌پین) کوفار، پاشکوی (گوفاری نه‌فیر)، ژماره (۲)، نازار ۱۹۹۱، ل ۳۵.
- (30) شەریف وەرزیڤ، رپه‌پین وسەرورەیی باسیک له رپه‌پینی جه‌ماورەیی نازاری ۱۹۹۱ و رۆئی بزاقی ئیسلامی کوردستان، له بلاوکراره‌کانی رۆژنامە (کۆمه‌ل)، چاپخانه‌ی شقان، (سلیمانی، ۲۰۰۷)، ل ۲۸.
- (31) ل گوندئ پریس سەرب دەفەرا هەلەبجەفە ل ۱۹۲۲ ژ دایکبوویە، ل سالیڤ پینجیان په‌یوه‌ندی ب ئیخوانان کریه، بەردەوام دبیت ل سەر بانگه‌وازا ئیسلامی، ل سالا ۱۹۸۷ پشتی مشه‌ختی ئیرانی دبیت دبیته‌ رابه‌رئ بزوتنه‌ویا ئیسلامی، ل ۱۲ گولانا ۱۹۹۹ ل دیمه‌شقی وده‌رکریه. بۆ پتر پیزانین بنیڤه: (بزوتنه‌وی ئیسلامی) رۆژنامه، ژماره (۴۰)، ۱۹۹۹/۵/۲۸.
- (32) هه‌مان ژیدەر، ژماره (۲۱۳)، ۲۰۰۶/۳/۱۳.
- (33) حه‌سەن بابەکر، ژیدەرئ بەرئ، ل ۲۶۸.
- (34) (کۆمه‌ل) رۆژنامه، ژماره (۲۱)، ۲۰۰۲/۳/۷.
- (35) شەریف وەرزیڤ، ژیدەرئ بەرئ، ل ۳۰۷.
- (36) ئاراس عەبدولرەحمان مسته‌فا، رپه‌پینی ئاداری (۱۹۹۱) له باشووری کوردستان لیكۆلینەوہیەکی میژوویی سیاسیه، دەزگای چاپ و په‌خشی هەمدی، (سلیمانی، ۲۰۰۹)، ل ۲۸۱.
- (37) ل دویف بریارا سەركردایه‌تیا سیاسی یا بەرەئ کوردستانی رۆژا ۷ ئادارا ۱۹۹۱ ئیکه‌م رۆژا سەرهلدانا سەرتانسه‌ری دەستنیشان کریوو، ئی جه‌ماورەری چافه‌رئ نەکر و زویتر سەرهلدان بەرپاگر. بنیڤه: ئاراس عەبدولرەحمان مسته‌فا، هه‌مان ژیدەر، ل ۲۸۴؛ شەریف وەرزیڤ، ژیدەرئ بەرئ، ل ۳۰.
- (38) (بزوتنه‌وی ئیسلامی) رۆژنامه، ژماره (۱۰۶)، ۲۰۰۲/۳/۴.
- پیداچوونەو و پێشه‌کی، عەلی باپیر، چاپخانه‌ی سیمما، (سلیمانی، ۲۰۱۱)، ل ۱۰۴-۱۰۶.
- (12) (النفيير) مجلة، العدد (۶)، اب ۱۹۹۰، ص ۱۱.
- (13) المصدر نفسه، ص ۱۳.
- (14) بۆ نموونه پشتی داگیرکرنا کویتئ ژلائی عیراقیڤه، ئوسامه بن لادن نامه‌یه‌ک بۆ وه‌زیرئ نافخویئ سعودیه وه‌شانديه وتیدا پینشیار کربوو موحاهیدا ژ هه‌می جیهانا ئیسلامی بۆ له‌شکه‌ریئ بخوازیت ژوانا ئەفغانین عه‌رب ژ بۆ نازادکرنا کویتئ، و دیارکربوو گو دشیت له‌شکه‌ره‌کی پیکهاتی ژ (۱۰۰،۰۰۰) هزار که‌سان بۆ فی مه‌به‌ستی په‌یداکه‌ت. بنیڤه: عبدالباري عطوان، القاعدة التنظيم السري، دار الساقی، (بیروت، ۲۰۰۷)، ص ۵۳.
- (15) (النفيير) مجلة، العدد (۷)، شباط ۱۹۹۱، ص ۵-۴.
- (16) المصدر نفسه؛ (رپه‌پین) کوفار، پاشکوی (گوفاری نه‌فیر)، ژماره (۲)، ئادار ۱۹۹۱، ل ۱۱.
- (17) (النفيير) مجلة، العدد (۷)، شباط ۱۹۹۱، ص ۵-۴.
- (18) شهوکهت حاجی مشیر، چیوه‌رۆ ده‌روازه‌یه‌ک به‌ره‌و کەرکوک ئەوه‌ی دیومه‌ له رپه‌پینی ۱۹۹۱ دا، (سلیمانی، ۲۰۰۳)، ل ۸ وپشتی وئ.
- (19) دیفید مکدول، تاریخ الاكراد الحديث، ترجمة، راج آل محمد، دار الفارابي، (بیروت، ۱۹۹۶)، ص ۵۵۵.
- (20) بیر جی.لامیرت، الولايات المتحدة والكورد دراسة حالات عن تعهدات الو لایات المتحدة، ترجمة، مركز الدراسات الكوردية وحفظ الوثائق- جامعة دهوك، مطبعة خاني، (دهوك، ۲۰۰۸)، ص ۹۴.
- (21) شهوکهت حاجی مشیر، ژیدەرئ بەرئ، ل ۳۱-۲۹.
- (22) محمد حاجی محمود، رۆژ ژمیڤی پێشه‌رگه‌یه‌ک باسی رپووداوه‌کانی (۲۰) سالی خه‌باتی شوڤشی نوئ ی گه‌له‌که‌مان ده‌کات ۱۹۷۶-۱۹۹۶ به‌ر، ل ۱۹۸۷-۱۹۹۱، چاپخانه‌ی تیشک، (سلیمانی، ۲۰۰۱)، ل ۲۷۲.
- (23) محمد احسان، کوردستان ودوامه‌ الحرب، دار ئاراس للطباعة والنشر، مطبعة وزارة التربية، (اربیل، ۲۰۰۱)، ص ۷۷.
- (24) بۆ پتر پیزانین لسەر نازادکرنا بازاری سلیمانی، بنیڤه: شهوکهت حاجی مشیر، ژیدەرئ بەرئ، ل ۳۳ وپشتی وئ.
- (25) بۆ پتر پیزانین ل سەر نازادکرنا بازاری هه‌ولێرئ، بنیڤه: هۆشمەند عەلی مه‌حمود، رپه‌پینی شاری هه‌ولێر له

- (39) شەریف وەرزیڕ، ژێدەرئ بەرئ، ل 24.
- (40) ئاراس عەبدولرەحمان مستەفا، ژێدەرئ بەرئ، ل 287-288.
- (41) حوسێن محەمەد عەزیز، سنوورە قەدەغەکان مەشکێن! دەقی چاوپێکەوتن و دەمەتەقییک، لە گەل میری کۆمەڵی ئیسلامیی لە کوردستان/عێراق- عەلی باپیر، چاپخانە سیما، ج 2، (سلیمانی، 2004)، ل 62؛ (کۆمەل) رۆژنامە، ژمارە (112)، 2004/2/6.
- (42) بۆ پتر پێزانین بنێرە: ئاراس عەبدولرەحمان مستەفا، ژێدەرئ بەرئ، ل 293 و پشتی وئ.
- (43) (کۆمەل) رۆژنامە، ژمارە (165)، 2005/2/26.
- (44) شەریف وەرزیڕ، ژێدەرئ بەرئ، ل 201-202.
- (45) (کۆمەل) رۆژنامە، ژمارە (165)، 2005/2/26.
- (46) محمد سید نوری البازینی، مستقبل الحركة الاسلامية في كردستان العراق، (ارییل، 2006)، ص 144-146.
- (47) کەریم ئەحمەد، رێرەوی تیکوشان بیرەوێرەکانی کەریم ئەحمەد، وەرگیڕان، جەلال دەباغ، چاپخانە رەهەند، (سلیمانی، 2007)، ل 334.
- (48) شەریف وەرزیڕ، ژێدەرئ بەرئ، ل 210-214.
- (49) هەمان ژێدەر، ل 287-291.
- (50) (رووناکی) رۆژنامە، ژمارە (28)، 1998/10/1.
- (51) ل 1950 ل شاروچکی تەویله ژ دایکبوویە، ل 1968 خانەیا ماموستایان ب دوماهیك ئینایە، ل سالیڤ شێستان پەيوەندی ب ئیخوانان کرێ، و ل 1981 ئاوارەیی ئێرانئ بوویە و ل وێرئ وەکو جالاکفانەکی ئیخوانان کارکرێ و بەردەوام بوویە تا 6 شوباتا 1994 د گەل چەند کەسانێن دی یەنگرتوویی ئیسلامیی کوردستان دامەزراندیە و بوویە ئەمیندارئ وی ی گشتی. بنێرە: ئیدریس سیوہیلی، لە هەناوی ئیخوانەوہ بۆ چەخماخە چەک کۆمەلە دیداریکە دەربارە میژووی رەوتی ئیسلامیی کوردستان، لە بلاوکراوەکانی رۆژنامە کۆمەل، چاپخانە شەفان، (سلیمانی، 2009)، ل 93؛ حسن لطیف الزبیدی (الدکتور)، الاحزاب والجمعيات والحركات والشخصيات السياسية والدينية في العراق، مؤسسة العارف للمطبوعات (الناشر)، (بیروت، 2007)، ص 245.
- (52) ل 1929 ل گوندئ پریس سەرب دەفەرا هەلەبچەفە ژ دایکبوویە، ل 1960 پەيوەندی ب ئیخوانا کرێ و ئەندامئ ئیکەم شانەیا ئیخوانان بوو ل هەلەبجە، و ئیکەم شانەیا ئیخوانان ل 1979 دروستکرێ، ل 1987 ئاوارەیی ئێرانئ دبیت، ل 1992 بزوتنەوہیا راپەرینا ئیسلامی راکەهانیدیە و دبیتە ئیکەم راپەرئ وئ، و ل 1999 دبیتە جیگرئ بزوتنەوہیا یەکبوونا ئیسلامی ل کوردستانئ. بنێرە: ئیدریس سیوہیلی، ژێدەرئ بەرئ، ل 33.
- (53) هیوا، هالەکوک پوختەیا یادەوہری یەکانم لە ناو بزوتنەوہی راپەرینا ئیسلامی لە سەرهلدان تا تیکشکان، (ب.ج. ب.م)، ل 40.
- (54) هاتیە فەگواستن ژ: دانەرەکی نەدیار، کاروانی رئ، (ب.ج. ب.م)، ل 74.
- (55) هەمان ژێدەر، ل 82.
- (56) بنێرە فەکولینا وی: "موقف جماعة الاخوان المسلمين من القضية الكردية"، (مەتین) مجلە، العدد (131)، کانون الاول 2000، ص 88.
- (57) هاتیە فەگواستن ژ: ئیدریس سیوہیلی، ژێدەرئ بەرئ، ل 103.
- (58) ئەو نامەیا هەنارتی بەری بگەهیت ژ ئەنجامئ هێرشا فرۆکەبەکی ب ریفە د ترومبیلیدا هاتیە سوتن. بنێرە: نەوشیروان مستەفا، مفاوہزاتی بەرەدی کوردستانئ- بەعس (1991)، (سلیمانی، 2009)، ل 7 و پشتی وئ.
- (59) هەمان ژێدەر، ل 15.
- (60) مکرەم طالبانی (الدکتور)، مراحل تطور الحركة القومية الكردية، مؤسسة حمدي للطباعة والنشر، (السليمانية، 2009)، ص 515-516.
- (61) محمد حاجی محمود، ژێدەرئ بەرئ، بەر 3، ل 291.
- (62) نەوشیروان مستەفا، ژێدەرئ بەرئ، ل 15-16.
- (63) بنێرە پەرتووکا وی: ژێدەرئ بەرئ، ل 332.
- (64) دیکید مکردول، المصدر السابق، ص 558.
- (65) فیبی مار، ژێدەرئ بەرئ، ل 406-407.
- (66) گەراس ئار. فی. ستانسفیلد، کوردستانئ عێراق پەرسەندنی سیاسی و پشکووتنی دیموکراسیی، وەرگیڕان، یاسین سەردەشتی، چاپخانە سیما، (سلیمانی، 2010)، ل 227.
- (67) هەمان ژێدەر، ل 227.
- (68) ژ وان خوڵین دانوستاندنا یا ئیکئ: ژ 20-28 نیسانا 1991، خولا دووی: ژ 7 گولانی 17 حوزەیرانا 1991، خولا سیئ

- (80) رود هوف ومیخیل لیزینبرک وپیتر موولر، هەلبژاردنەکانی کوردستانی عێراق (19) ی مایسی 1992 ئەزمونیکی دیموکراسی یانە، وەرگیڕان، صفوت رشید صدقی، لە بڵاوەکرەکانی لیژنە ی سلیمانی رێکخراوی مافی مرۆف لە کوردستان، (ب.ج، م.ب)، ل 43.
- (81) مکرّم طالبانی، المصدر السابق، مج 1، ص 547.
- (82) بنییره پەرتوکا وی: ئیسلامیەکان و پەرلەمان و وەزارەت، (ب.ج، 1996)، ل 12-13.
- (83) عادل باخەوان، کوردستان لە تاقیکردنەوهی تیروریسم، ئیسلامیسم، ناسونالیسمدا، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی، (ب.ج، 2009)، ل 33.
- (84) (بزوتنەوهی ئیسلامی) رۆژنامە، ژمارە (ئەزمونی)، 1992/4/11.
- (85) هەمان ژێدەر، ژمارە (2)، 1992/5/15.
- (86) عبدالفتاح علي البوتاني (الدكتور)، الإسلام السياسي في اقليم كوردستان- العراق ملاحظات وانطباعات تاريخية وسياسية، مركز الابحاث العلمية والدراسات الكوردية (الناشر)، (دهوك، 2012)، ص 82.
- (87) هیوا، ژێدەرئ بەرئ، ل 44.
- (88) (بەرە کوردستانی) رۆژنامە، ژمارە (4)، 1992/5/9.
- (89) دیدارەکا کەسایەتی د گەل دیندار نەحمان شەفیک دوسکی، دەوێ، 7/8 / 2011. ل 1954 دەوێ ژ دایکبویە، باوەرنامەیا ماستەرئ ب زانستین سیاسی وەرگریه، ژ دامەزرینەرین یه کگرتووی ئیسلامی کوردستان، هەر ژ دامەزاندنا وی ئەندامی مەکتەبا سیاسی بوویە ؛ دیدارەکا کەسایەتی د گەل عەبدولپەرەحمان سدیق کەریم، هەولێر، 17/10/2011. ل 1962 ل کەرکوکئ ژ دایکبویە، دەرچووی کولێژا ئەندازیاری ل زانکویا میسل ل 1989، و ل 1979 چوویە ناف ریزین ئیخوانادا، ئەندامی سەرکردایەتیا یه کگرتووی ئیسلامی کوردستان ژ 1996- 2008 بوو، و ل 2005- 2007 ئەندامی مەکتەبا سیاسی بوو، و ل 2008- 2009 ئەندامی چقاتا شورا، و ل 2003- 2004 وەزیرئ ژینگەهئ بوویە د حکومەتا عێراقا فیدرالدا، و ل 9 ئەیلولا 2009 واز ژ یه کگرتووی ئیسلامی کوردستان ئینایه.
- (90) بنییره: (س. ف. پ) سەنتەرئ فەکولیتین کوردی و پاراستنا بەلگەناما، زانکویا دەوێ، الحركه الاسلاميه
- و داوی: ژ 10 تەمموزی - 13 ئابا 1991. بۆ پتر پیزانین بنییره: نەوشیروان مستەفا، ژێدەرئ بەرئ، ل 39 ویشتی وی.
- (69) صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق قراءة في ملفات الحركات والاحزاب الكردية في العراق، 1986- 2001، مؤسسة البلاغ، (بيروت، 2001)، ص 532-533.
- (70) (بزوتنەوهی ئیسلامی) رۆژنامە، ژمارە (2)، 1992/5/15.
- (71) هەمان ژێدەر، ژمارە (11)، 1992/4/5.
- (72) هاتیه فەگوهاستن ژ: (النفر) مجلة، العدد (8)، تموز 1991، ص 12.
- (73) ل 1971 ل سەنگەسەر سەرب دەفەررا رانیه فە ژ دایکبویە، دەرچووی پەیمانگەها ئیسلامیە ل سلیمانی، ل 1987 پەیوهندی ب ریزین بزوتنەوهیا ئیسلامی ل کوردستانی کرێه، و بوویه ئیک ژ سەرکردەیین وی و ل 1988 بوویه ئەندامی مەکتەبا سیاسی، ل داویا گولانا 2001 کۆمەلا ئیسلامی ل کوردستانی دامەزاندیه و بوویه ئەمیرئ وی، ل 10 تەمموزا 2003- 28 نیسانا 2005 ژلایی هیزین ئەمریکی فە دەیتە گرتن و زیندانکرن. بۆ پتر پیزانین بنییره: (اکۆمەل) رۆژنامە، ژمارە (170)، 29/4/2005؛ صباح محمد البرزنجي (الدكتور)، "شخصيات ورموز الحركة الاسلامية في كردستان العراق"، في: مجموعة باحثين، الاسلامية الكردية، مركز المسبار للدراسات والبحوث (الناشر)، (دبي، 2008)، ص 182-183.
- (74) سەلام عەبدولکەریم، گۆتاری ئیسلامی و گرتی ئۆپوزسیونی سیاسی ئایندهی مەملانی عەمانی- ئیسلامی لە کوردستاندا لیکۆلینەوهو و توویژ و بەلگەنامە، لە بڵاوەکرەکانی خانە ی رەهەند، چاپخانە ی سیفا، (سلیمانی، 2009)، ل 254.
- (75) (رووناکی) رۆژنامە، ژمارە (38)، 1998/10/1.
- (76) (بزوتنەوهی ئیسلامی) رۆژنامە، ژمارە (106)، 2002/3/4.
- (77) درية عونی، عرب وأكراد خصام أم وئام، دار الهلال، (د.م، د.ت)، ص 116.
- (78) کاظم حبيب (الدكتور)، لمحات من نضال حركة التحرير الوطني للشعب الكردي في كردستان العراق، دار نارس للطبعة والنشر، ط 2، (اربيل، 2005)، ص 567-568.
- (79) صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص 535.

- (105) بەدران ئەحمەد حەبیب، ھەڵبژاردنەکانی کوردستان ۱۹
 ئایار ۱۹۹۲ بەلگە و دەستھاویژ، چاپخانەی وەزارەتی
 رۆشنییری، (ھەولێر، ۱۹۹۸)، ل ۷-۱۱؛ الحزب
 الڤمقراطی الکردستانی، مکتب الدراسات والبحوث
 المرکزی، انتخابات بلا حدود، (د.م، ۱۹۹۹)، ص ۱۳۷-
 ۱۳۹.
- (106) بەدران ئەحمەد حەبیب، ژێدەرئ بەرئ، ل ۳۸ و یێن
 پشتی وئ.
- (107) بۆ زانین سەرجهمی (۹۸۲۶۴۹) یێن بەتال (۱۲۵۹۹) دەنگ
 بوون. بنێرە: ھەمان ژێدەر، ل ۳۷.
- (108) ھەمان ژێدەر، ل ۳۷ و یێن پشتی وئ.
- (109) ل فیرئ بۆچوونەکا دی د کریارەکا ژمیریاریدا دیارگریە
 ب فی رهنگی: ۴۹۱۰۸ - ۳۸۸۱۵ = ۱۰۲۹۳ دەنگ جودا
 بووینە، و فان دەنگین جودا، ھەمی بۆ ھیلا ئیک یا
 ئیخوانان د زفرینیت بنێرە: مسعود عەبدالخالق،
 قوتابخانە فیکریەکان و حیزبە سیاسییەکانی
 کوردستان، پیداجوونەو، زانا سعید رۆستایی، لە
 بلاوکراوەکانی پەیمانگای کادیران بزوتنەو
 یەکبوونی ئیسلامی لە کوردستانی عیراق، (ب.ج، ب.م)
 ل ۱۷۴؛ مەوسوعە جودی بۆ چەمک و زاراوەکانی
 سەردەم، نوسینگە تەفسیر بۆ بلاوکردنەو، (ھەولێر،
 ۲۰۰۸)، ل ۶۱۳. ئی ب باوەریا مە بۆچوونەکا لەنگە؛
 چونکە ھیچ ئامارەک نینە بشیت دەنگین ھیلا ئیک ژ
 نافا دەنگدەرین گشتی جودا بکەن، زێدەباری ھندئ
 مەسعود بارزانی پێگەھەکی سیاسی و کۆمەلایەتی یئ
 ب ھیز دناف خەلکی کوردستانییدا ھەبوو، ھەرەسا
 چەند لیستەیی دی ھەبوون وەکو لیستەیی
 سەربەخۆ پالیواروین خۆ یێن خۆسەر بۆ رابەریئ
 نەبوون وەکو لیستا گەل، دیموکراتی یەگرتووی
 کوردستان، شیوعی و بی لایەنەکان و دیموکراسی
 خوازە بی لایەنەکان.
- (110) بۆ پتر پیزانین ل سەر وان پێشکاریان بنێرە:
 (بزوتنەوئ ئیسلامی) رۆژنامە، ژمارە (۲)، ۱۹۹۲/۶/۴.
- (111) نەجمەدین فەرەج ئەحمەد، ناسناقئ وی (کریکارە)،
 ل ۱۹۵۶ ل سلیمانئ ژ دایکبوویە، دەرچووئ کولێرا
 ئادابئ پشکا زمانئ عەرەبیە ل زانکویا
 سەلاحەدین، و ماجستیر ل پاکستانئ ب زانستین
 فەرمودەیان وەرگریە، پاش دامەزراندنا
- فی کردستان العراق، الموضوع، بیان، (ھذا بیان للناس
 وھدی وموعظة للمتقين)، العدد (بلا)، ۱۹۹۲/۲/۱۰.
- (91) (بزوتنەوئ ئیسلامی) رۆژنامە، ژمارە (ئەزمونی)،
 ۱۹۹۲/۴/۱۱.
- (92) ھەمان ژێدەر، ژمارە (۱)، ۱۹۹۲/۴/۲۶.
- (93) ھاتیە فەگھاستن ژ: ھیوا، ژێدەرئ بەرئ، ل ۴۴.
- (94) بنێرە پەرتووکا وی: ژێدەرئ بەرئ، ل ۱۵-۱۶.
- (95) دیدارەکا کەسایەتی د گەل موخلس یونس مستەفا،
 ھەولێر، ل ۲۰۱۱/۷/۳۱. ل ۱۹۴۹ ل ھەولێرئ ژ دایکبوویە،
 و ل ۱۹۶۴ چووویە د ناف ریزین ئیخواناندا، دەرچووئ
 پەیمانگەھا ساخلەمی ئازەلیە ل ۱۹۷۲ ل بەغدا، تا سالا
 ۱۹۹۲ واز ژ کارئ ئیخوانا ئینایە؛ دیدارەکا کەسایەتی د
 گەل دیندار نەجمان شەفیع دوسکی، دھۆک، ۲۰۱۱/۷/۸.
- (96) دانەرەکی نەدیار، ژێدەرئ بەرئ، ل ۸۳، ۱۰۱.
- (97) ھاتیە فەگھاستن ژ: فوناد سدیق، گەردەلووی سیاسەت،
 دەزگای توژیژنەو و بلاوکردنەوئ موکریانی،
 چاپخانە خانئ، (دھۆک، ۲۰۰۸)، ل ۹۰-۹۱.
- (98) محەمەد نوری ئەحمەد بازانی، ل ۱۹۵۳ ل کەرکوکئ ژ
 دایکبوویە، دەرچووئ کولێرا چاندنییە ل ۱۹۷۷،
 باوەرنامەیا ماستەر و دکتورا ل زانکویا جیھانی یا
 زانستین ئیسلامی ل ئەندەن وەرگریە، ل دەستیپکا
 سالین ھەشتیان گەھشتیە ناف ریزین رەوتئ ئسلامی، ل
 ۱۹۹۴ بوویە ئەندامئ سەرکردایەتی بزوتنەوئ
 ئیسلامی ل کوردستانی، ل ۱۹۹۶ بوویە وەزیرئ چاندنیئ
 د حکومەتا ھەریمئ (ئیدارا ھەولێرئ) دا، پاشی
 بەرەف کارئ ھزری و پەرورەدی چووویە و سەنتەرئ
 ھودا یئ فەگھولینئ سیاسی و ستراتیی دامەزراندیە.
 بنێرە: (خەبات) جریدە، العدد (۷۹۸)، ۱۹۹۶/۱۰/۷؛
 صباح محمد البرزنجي، المصدر السابق، ص ۱۸۵-۱۸۶.
- (99) سەلام عەبدولکەریم، ژێدەرئ بەرئ، ل ۲۵۵، ۲۲۸-۲۲۹.
- (100) سامی شورش، "دعوات الاصلاح وفتاوي العنف: الاسلام
 السياسي في كردستان العراق"، في: مجموعة باحثين،
 المصدر السابق، ۱۵۷.
- (101) دانەرەکی نەدیار، ژێدەرئ بەرئ، ل ۸۳.
- (102) (ھاوئاتی) رۆژنامە، ژمارە (۹۰)، ۲۰۰۲/۹/۱۶.
- (103) (رووناکی) رۆژنامە، ژمارە (۲)، ۱۹۹۲/۵/۱۶.
- (104) ھەمان ژێدەر، ژمارە (۲)، ۱۹۹۲/۵/۱۶.

- (116) محمد سيد نوري البزباني (الدكتور)، "الاسلاميون في كردستان العراق والمشاركة السياسية"، في: مجموعة باحثين، المصدر السابق، ص 132.
- (117) (بزوتنه‌وهی ئیسلامی) رۆژنامه، ژماره (13) 9/5/1993.
- (118) پشتیوان صادق، موسوعة الازهاب- الازهاب في كردستان (التاريخ، التشريع، التجربة)، مطبعة حجي هاشم، (اربييل، 2006)، ج 3، ص 73.
- (119) المصدر نفسه، ص 73-74.
- (120) هاتيه فه‌گوهاستن ژ: الاتحاد الوطني الكوردستاني، وثائق الادانة مجموعة من الوثائق تدين الجناح المرتزق والازهابي في الحركة الاسلامية الكوردستانية وتامرره على الحكومة الفيدرالية في اقليم كردستان العراق، (م.د، 1994)، ص 31-25، 145.
- (121) المصدر نفسه، ص 61-62، 85.
- (122) بۆ دیتنا دهقی بربارایا ومزارهتا نه‌وقافی و هه‌لۆیستی بزوتنه‌وهیا ئیسلامی ل كوردستانى لسهر بنییره: المصدر نفسه، ص 59-60، 181-182.
- بزوتنه‌وهیا ئیسلامی ل كوردستانى گه‌هشتیه ناف ریزین ویدا، دویقرا كۆمه‌له‌ی ئیسلامی دامه‌زرانديه، رابه‌رئ پشتیوانانی ئیسلامی بوو، په‌نابه‌ره ل ده‌وله‌تا نه‌روویج. بنییره: صباح محمد البرزنجي، المصدر السابق، ص 183-184.
- (112) (نالای ئیسلام- رایة اسلام) مجلة، تصدرها الرابطة الاسلامية لطلبة وشباب كردستان، العدد (2)، مایس- حزیران 1993، ص 8.
- (113) ل دویف ماددی ئیک ژ یاسایا نه‌نجومه‌ئى وه‌زیرین هه‌ریما كوردستانا عیراقى نافى وئ: نه‌نجومه‌ئى وه‌زیرین هه‌ریما كوردستانا عیراقى بوو. بنییره: نه‌نجومه‌ئى نیشتمانی كوردستانى عیراق پیرۆتۆكۆله‌كان 1992، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تى په‌روه‌رده، (هه‌ولێر، 1997)، به‌را، ل 285.
- (114) هه‌مان ژیدهر، ل 289.
- (115) گه‌راس ئار. فى. ستانسفیلد، ژیدهرئ به‌رئ، ل 231-232.

الخلاصة:

حظيت احزاب وتيارات الاسلام السياسي بالكثير من الاهتمام في الالونة الاخيرة في العراق بشكل عام واطليم كوردستان- العراق بشكل خاص لاسيما بعد اندلاع انتفاضة اذار عام 1991 والتي تعد انعطافة تاريخية مهمة لظهور ونمو تلك الحركات والاحزاب والتيارات الاسلامية وبتوجهات مختلفة، مع ذلك هنالك عوامل مشتركة فيما بينها الا ان لكل واحد منها خطاب خاص واجتهادات ومواقف متباينة في مجمل القضايا السياسية والاجتماعية، بالاضافة الى ذلك كان الاسلام السياسي مصابا بداء الازدواجية في الموقف والتي اخذت طابعا شموليا وسياسيا واضحا بحيث لم يتمكن في حسم موقفه الاجتماعي اهو ديني ام سياسي فأساء بذلك الى الاثنين معا.

لم يحاول الاسلام السياسي في اقليم كوردستان بناء موقع متميز له داخل النسيج الاجتماعي بل دخل في صراع مع احزاب قومية وليبرالية كمدخل للتغيير بغية اخذ الشرعية واستلام السلطة، وبرز هذا التوجه بشكل واضح قبيل وبعيد انتخابات المجلس الوطني الكوردستاني عام 1992، وكان له اثر سيء على اوضاعه وعلى مختلف الاصعدة وبفترة ليست قصيرة لانه لم يتمكن من الحصول على النسبة المحددة لاصوات الناخبين ونتج عن ذلك حرمانه من المشاركة في الحكومة.

حاولت احزاب وتيارات الاسلام السياسي ان تتخذ من الاسلام ايدولوجية دينية في التعاطي مع السياسة الا انها من حيث الشكل والمضمون قوى سياسية مجردة لها برامجها واجنداتها السياسية المختلفة تعمل من اجل استلام السلطة.

Abstract:

The parties and movements of political Islam has got a lot of caring recently in Iraq as general and especially in Kurdistan after March 1991 uprising which was considered a great historical turn for existing and growing of Islamic movements and parties with different aims. However there are common factors between them but each one has it's own speech diligence, and attitude which are all differed towards the political and social cases. In addition to that the political Islam was diseased with duality in attitudes which took on obvious totalitarian and political style which avoid them to determine there political attitude wether it's religious or political yet they offend them both.

The political Islam in Iraqi Kurdistan didn't try to build a special situation for them within the social texture, but they took a part in a struggle with libral and nationalist parties as enter to change in order to take legitimacy and authority.

This attitude appeard before and after the elections of Kurdish parliament at 1992 this attitude had a grisly effect and their situations in general for along period because they didn't succeed to get the determined rate of voice which led to be sent off in participating within government.

The parties and movements of political Islam tried to take Islam as a religious ideology in dealing with politics, but according to their form and content they are just political powers have their own political programmes and agendas.

- (1) بيار سالنجر وأريك لوران، المفكرة المخفية لحرب الخليج رؤية مطلع على العد العكسي للازمة، ط2، (بيروت، 1991)، ص 11.
- (2) فريد هاليداي، الاسلام وخرافة المواجهة الدين و السياسة في الشرق الاوسط، ترجمة، محمد مستجير، مكتبة مدبولي، (القاهرة، 1996)، ص 93.
- (3) بو پتر پيزانين ل سهر دانوستاندني عيراقى ل دور مزارا كويتى دگهل دهرقه بنيره : مجموعة باحثين ومؤلفين، موسوعة حرب الخليج مقدمات ويوميات ووثائق الازمة والصراع على الكويت والحرب الدولية- العربية- الاسلامية على العراق، اشراف، فؤاد مطر، (بيروت، د.ت)، ص 7 وبعدها.
- (4) احمد صدقي الدجاني (الدكتور) واخرون، ازمة الخليج ومستقبل الشرق الاوسط رؤى عربية وامريكية، تحرير، سعدالدين ابراهيم (الدكتور) وحسن وجيه (الدكتور)، مركز ابن خلدون للدراسات الانمائية، دار سعاد الصبا، (القاهرة، د.ت)، ص 67.
- (5) بو پتر پيزانين بنيره: تركي الحمد (الدكتور)، "الغزو الوقائع وردود الفعل"، في: فتوح الخترش (الدكتور) واخرون، الغزو العراقي للكويت المقدمات- الوقائع وردود الفعل- التدعيات ندوة بحثية، (عالم المعرفة) سلسلة كتب ثقافية شهرية، العدد (195)، (الكويت، 1995)، ص 100 وبعدها.
- (6) فريد هاليداي، المصدر السابق، ص 94.
- (7) فيبي مار، ميژووى نويى عيراقى، وهرگيران، حومه شهريف حومه غهريب و شيركو نه حمهد حه ويز، له بلاوكرادهانى كتيبخانهى ناوير، چاپخانهى روزه‌تات، (ههولير، 2011)، ل 377.
- (8) احمد صدقي الدجاني واخرون، المصدر السابق، ص 67.
- (9) بو پتر پيزانين بنيره: بيار سالنجر وأريك لوران؛ المصدر السابق؛ محمد برهون، نافذة على ازمة الخليج خفايا وحقائق، (عمان، 1991)، ص 7 وبعدها.
- (10) فاضل الزهاوي (الدكتور)، حرب الخليج وانتفاضة كردستان العراق، (السليمانية، 2004)، ص 15.
- (11) ل ساللا 1987 ل باژارنى سنه ل روزه‌لاتا كوردستانى (ئيران) دهيتيه دامه‌زاندن كو شيخ عوسمان عه‌بدولعه‌زيز وهكو رابه‌ر و عه‌بدوله‌تيف واژه‌ي وهكو جيگر و ستافه‌ك بو مه‌كته‌با سياسى و سه‌ركرديه‌تيا دهينه دانان. بو پتر پيزانين بنيره: حه‌سه‌ن بابه‌كر، هه‌وراز و نشيو كه‌ميك له‌وهى له بيرمه جموجولى ئيسلامى له كوردستانى عيراق دا 1982-1991، پيداچوونه‌وه و پيشه‌كى، عه‌ل باپير، چاپخانهى سيما، (سليمانى، 2011)، ل 104-106.
- (12) (النفيير) مجلة، العدد (6)، اب 1990، ص 11.
- (13) المصدر نفسه، ص 12.
- (14) بو نمونه پشته داگير كرنا كويتى ژلايى عيراقيه، نوسامه بن لادن نامه‌يه‌ك بو وه‌زيرى نافخويى سعوديه وه‌شانديه وتيدا پيشنيار كربوو مواجهيدا ژ هه‌مى جيهانا ئيسلامى بو له‌شكه‌ريى بخوازيت ژوانا نه‌فغانين

- عەرەب ژ بو ئازادکرنا کویتی، و دیارکریوو کو دشیئت لهشکەرەکی پیکهاتی ژ (۱۰۰،۰۰۰) هزار کهسان بو فی مهبهستی پهیداکەت. بنیره: عبدالباري عطوان، القاعدة التنظيم السري، دار الساقی، بیروت، (۲۰۰۷)، ص ۵۳.
- (15) (النفيير) مجلة، العدد (۷)، شباط ۱۹۹۱، ص ۵-۴.
- (16) المصدر نفسه؛ (رپهپین) کوفار، پاشکوی (گوفاری نهفیر)، ژماره (۲)، ئادار ۱۹۹۱، ل ۱۱.
- (17) (النفيير) مجلة، العدد (۷)، شباط ۱۹۹۱، ص ۵-۴.
- (18) شهوکهت حاجی مشیر، چیهوړۆ دەروازیهک بهرهو کهرکوک ئهوهی دیومه له رپهپینی ۱۹۹۱ دا، (سلیمانی، ۲۰۰۳)، ل ۸ و پشتی وئ.
- (19) دیشید مکدول، تاریخ الاکراد الحدیث، ترجمه، راج آل محمد، دار الفارابی، (بیروت، ۱۹۹۶)، ص ۵۵۵.
- (20) بیر جی لامبرت، الولايات المتحدة والکورد دراسة حالات عن تعهدات الو لایات المتحدة، ترجمه، مرکز الدراسات الکوردیة وحفظ الوثائق- جامعة دهوك، مطبعة خانی، (دهوك، ۲۰۰۸)، ص ۹۴.
- (21) شهوکهت حاجی مشیر، ژیدهرئ بهرئ، ل ۳۹-۳۱.
- (22) محمد حاجی محمود، رۆژ ژمیری پيشمه رگهیهک باسی رووداوهکانی (۲۰) سالی خهباتی شورشی نوئی ی گهلهکه مان دهکات ۱۹۷۶-۱۹۹۶ بهر ۳، ۱۹۸۷-۱۹۹۱، چاپخانهی تیشک، (سلیمانی، ۲۰۰۱)، ل ۲۷۲.
- (23) محمد احسان، کوردستان ودوامه الحرب، دار ئاراس للطباعة والنشر، مطبعة وزارة التربية، (اربیل، ۲۰۰۱)، ص ۷۷.
- (24) بو پتر پیزانین لسهر ئازادکرنا بازاری سلیمانی، بنیره: شهوکهت حاجی مشیر، ژیدهرئ بهرئ، ل ۳۳ و پشتی وئ.
- (25) بو پتر پیزانین ل سهر ئازادکرنا بازاری ههولیرئ، بنیره: هوشمەند عەلی مهحمود، رپهپینی شاری ههولیر له سالی ۱۹۹۱ دا تویرینه وهیهکی میژوویی سیاسی، (ههولیر، ۲۰۰۹)، ل ۷۰ و پشتی وئ.
- (26) بو پتر پیزانین ل سهر ئازادکرنا بازاری کهرکوک بنیره: شهوکهت حاجی مشیر، ژیدهرئ بهرئ، ل ۷۳ و پشتی وئ؛ محمد حاجی محمود، ژیدهرئ بهرئ، بهر ۳، ل ۲۷۸ و پشتی وئ.
- (27) فاضل الزهاوي، المصدر السابق، ص ۱۲۷.
- (28) بنیره: کوچەر قرداغي (الدكتور)، "من ثمرات اعلان الجهاد في كردستان العراق"، (النفيير) مجلة، العدد (۷)، شباط ۱۹۹۱، ص ۴۳-۴۴.
- (29) (رپهپین) کوفار، پاشکوی (گوفاری نهفیر)، ژماره (۲)، ئازار ۱۹۹۱، ل ۳۵.
- (30) شهريف وهرزير، رپهپین وسهروهريی باسیک له رپهپینی جهماوهريی ئازاری ۱۹۹۱ و رۆئی بزافی ئیسلامی کوردستان، له بلأوکراوهکانی رۆژنامهی (کۆمه‌ل)، چاپخانهی شقان، (سلیمانی، ۲۰۰۷)، ل ۲۸.
- (31) ل گوندئ پریس سهر ب دهفهره ههلهجهفه ل ۱۹۲۲ ژ دایکبویه، ل سالی پینجیان په یوهندی ب ئیخوانان کریه، بهردهوام دبیت ل سهر بانگهوازا ئیسلامی، ل سالا ۱۹۸۷ پشتی مشهختی ئیرانی دبیت دبیته رپهپینی بزوتنه وهیا ئیسلامی، ل ۱۲ گولانا ۱۹۹۹ ل دیمه شقی وهغه رگریه. بو پتر پیزانین بنیره: (بزوتنه وهی ئیسلامی) رۆژنامه، ژماره (۴۰)، ۱۹۹۹/۵/۲۸.
- (32) ههمان ژیدهر، ژماره (۲۱۳)، ۲۰۰۶/۳/۱۳.

- (33) حەسەن بابەکر، ژێدەرئ بەرئ، ل 268.
- (34) (کۆمەل) رۆژنامە، ژمارە (21)، 2002/3/7.
- (35) شەریف وەرزیڕ، ژێدەرئ بەرئ، ل 307.
- (36) ئاراس عەبدولرەحمان مستەفا، پاپەرپینی ئاداری (1991) لە باشووری کوردستان لیکۆلینەوویەکی میژوویی سیاسی، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی، (سلیمانی، 2009)، ل 281.
- (37) ل دوئیف بێرارا سەرکردایەتیا سیاسی یا بەرەئ کوردستانی رۆژا 7 ئادارا 1991 ئیکەم رۆژا سەرهلانا سەرتانەسەری دەستنیشان کربوو، ئی جەماوەری چافەرئ نەکر و زویتر سەرهلان بەرپاگر. بێرە: ئاراس عەبدولرەحمان مستەفا، هەمان ژێدەر، ل 284؛ شەریف وەرزیڕ، ژێدەرئ بەرئ، ل 30.
- (38) (بزووتنەووی ئیسلامی) رۆژنامە، ژمارە (106)، 2002/3/4.
- (39) شەریف وەرزیڕ، ژێدەرئ بەرئ، ل 34.
- (40) ئاراس عەبدولرەحمان مستەفا، ژێدەرئ بەرئ، ل 287-288.
- (41) حوسین محەمەد عەزیز، سنوورە قەدەغەکان مەشکینن! دەقی چاوپێکەوتن و دەمەتەقییک، لە گەل میری کۆمەلئ ئیسلامی لە کوردستان/عێراق- عەلی باپیر، چاپخانە سیما، چ 2، (سلیمانی، 2004)، ل 62؛ (کۆمەل) رۆژنامە، ژمارە (112)، 2004/2/6.
- (42) بۆ پتر پێزانین بێرە: ئاراس عەبدولرەحمان مستەفا، ژێدەرئ بەرئ، ل 293 و پشتی وئ.
- (43) (کۆمەل) رۆژنامە، ژمارە (165)، 2005/2/26.
- (44) شەریف وەرزیڕ، ژێدەرئ بەرئ، ل 201-202.
- (45) (کۆمەل) رۆژنامە، ژمارە (165)، 2005/2/26.
- (46) محەمەد سید نوری البازیانی، مستقبل الحركة الاسلامية في كردستان العراق، (اربیل، 2006)، ص 144-146.
- (47) کەریم ئەحمەد، پێرەوی تیکوشان بێرەووەریەکانی کەریم ئەحمەد، وەرگیڕان، جەلال دەباغ، چاپخانە رەهەند، (سلیمانی، 2007)، ل 334.
- (48) شەریف وەرزیڕ، ژێدەرئ بەرئ، ل 210-214.
- (49) هەمان ژێدەر، ل 287-291.
- (50) (رووناکی) رۆژنامە، ژمارە (38)، 1998/10/1.
- (51) ل 1950 ل شاروچکی تەویله ژ دایکبوویە، ل 1968 خانەیا ماموستایان ب دوماهیەک ئینایە، ل سالیین شیستان پەیهەندی ب ئیخوانان کرێ، و ل 1981 ئاوارەیی ئیرانی بوویە و ل وێرئ وەکو چالاکفانەکی ئیخوانان کارکرێ و بەردەوام بوویە تا 6 شوباتا 1994 د گەل چەند کەسانین دی یەگرتوویی ئیسلامی کوردستان دامەزراندیە و بوویە ئەمینداری وئ یی گشتی. بێرە: ئیدریس سیوہیلی، لە هەناوی ئیخوانەوہ بۆ چەخماخە چەک کۆمەلە دیداریکە دەربارە میژووی رەوتی ئیسلامی کوردستان، لە بئاوکراوەکانی رۆژنامە کۆمەل، چاپخانە شقان، (سلیمانی، 2009)، ل 93؛ حسن لطیف الزبیدی (الدکتور)، الاحزاب والجمعيات والحركات والشخصيات السياسية والدينية في العراق، مؤسسة العارف للمطبوعات (الناشر)، (بیروت، 2007)، ص 245.

- (52) ل ۱۹۳۹ ل گوندی پریس سەرب دەقەرا هەلەبجەفە ژ دایکبویە، ل ۱۹۶۰ پەیوەندی ب ئیخوانا کریه و ئەندامی ئیکەم شانەیا ئیخوانان بوو ل هەلەبجە، و ئیکەم شانەیا ئیخوانان ل ۱۹۷۹ دروستکریه، ل ۱۹۸۷ ئاوارەیی ئیرانی دبیت، ل ۱۹۹۲ بزوتنەوہیا راپەرینا ئیسلامی راگەهانندیە و دبیتە ئیکەم رابەری و، ل ۱۹۹۹ دبیتە جیگرێ بزوتنەوہیا یەکبوونا ئیسلامی ل کوردستانی. بنیرە: ئیدریس سیوہیلی، ژیدەری بەری، ل ۳۳.
- (53) ہیوا، هالەکوک پوختە یادەوہری یەکانم لە ناو بزوتنەوہی راپەرینی ئیسلامی لە سەرھلدان تا تیکشکان، (ب.ج، ب.م)، ل ۴۰.
- (54) ہاتیہ فەگواستن ژ: دانەرەکی نەدیار، کاروانی ری، (ب.ج، ب.م)، ل ۷۴.
- (55) ہەمان ژیدەر، ل ۸۲.
- (56) بنیرە فەگولینا وی: "موقف جماعة الاخوان المسلمين من القضية الكردية"، (مەتین) مجلە، العدد (۱۳۱)، کانون الاول ۲۰۰۰، ص ۸۸.
- (57) ہاتیہ فەگواستن ژ: ئیدریس سیوہیلی، ژیدەری بەری، ل ۱۰۳.
- (58) ئەو نامەیا ہنارتی بەری بگەھیت ژ ئەنجامی ہیرشا فروکە یەکی ب ریفە د ترومبیلیدا ہاتیہ سوتن. بنیرە: نەوشیروان مستەفا، مفاوہزاتی بەری کوردستانی- بەعس (۱۹۹۱)، (سلیمانی، ۲۰۰۹)، ل ۷ و پشتی وی.
- (59) ہەمان ژیدەر، ل ۱۵.
- (60) مکرم طالبانی (الدکتور)، مراحل تطور الحركة القومية الكردية، مؤسسة حمدي للطباعة والنشر، (السليمانية، ۲۰۰۹)، مج ۱، ص ۵۱۵-۵۱۶.
- (61) محمد حاجی محمود، ژیدەری بەری، بەر ۳، ل ۲۹۱.
- (62) نەوشیروان مستەفا، ژیدەری بەری، ل ۱۵-۱۶.
- (63) بنیرە پەرتوکا وی: ژیدەری بەری، ل ۳۳۲.
- (64) دیقید مکدول، المصدر السابق، ص ۵۵۸.
- (65) فیبی مار، ژیدەری بەری، ل ۴۰۶-۴۰۷.
- (66) گەراس ئار. فی. ستانسفیلد، کوردستانی عیراق پەرسەندنی سیاسی و پشکووتنی دیموکراسیی، وەرگیپان، یاسین سەردەشتی، چاپخانە ی سیما، (سلیمانی، ۲۰۱۰)، ل ۲۲۷.
- (67) ہەمان ژیدەر، ل ۲۲۷.
- (68) ژ وان خوڵین دانوستاندنا یا ئیککی: ژ ۲۰-۲۸ نیسانا ۱۹۹۱، خولا دووی: ژ ۷ گولانی- ۱۷ حوزەیرانا ۱۹۹۱، خولا سیی و داوی: ژ ۱۰ تەمموزی- ۱۳ ئابا ۱۹۹۱. بو پتر پیزانین بنیرە: نەوشیروان مستەفا، ژیدەری بەری، ل ۳۹ و پشتی وی.
- (69) صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق قراءة في ملفات الحركات والاحزاب الكردية في العراق، ۱۹۶۶-۲۰۰۱، مؤسسة البلاغ، (بيروت، ۲۰۰۱)، ص ۵۳۲-۵۳۳.
- (70) (بزوتنەوہی ئیسلامی) رۆژنامە، ژمارە (۲)، ۱۹۹۲/۵/۱۵.
- (71) ہەمان ژیدەر، ژمارە (۱۱)، ۱۹۹۳/۴/۵.
- (72) ہاتیہ فەگواستن ژ: (النفير) مجلە، العدد (۸)، تموز ۱۹۹۱، ص ۱۲.

- (73) ل ۱۹۶۱ ل سەنگەسەر سەرب دەفەرە رانیەفە ژ دایکبویە، دەرچووی پەیمانگەها ئیسلامیە ل سلیمانی، ل ۱۹۸۷ پەیوەندی ب ریزین بزوتنەوهیا ئیسلامی ل کوردستانی کرێ، و بوویە ئیک ژ سەرکردەیین و ل ۱۹۸۸ بوویە ئەندامی مەکتەبا سیاسی، ل داویا گولانا ۲۰۰۱ کۆمەلا ئیسلامی ل کوردستانی دامەزراندیە و بوویە ئەمیری و، ل ۱۰ تەمموزا ۲۰۰۳- ۲۸ نیسانا ۲۰۰۵ ژلای هیزین ئەمریکی فە دەیتە گرتن و زیندانکرن. بو پتر پیزانین بنیره: (اکۆمەل) رۆژنامه، ژماره (۱۷۰)، ۲۹/۴/۲۰۰۵؛ صباح محمد البرزنجی (الدكتور)، "شخصیات ورموز الحركة الاسلامية في كردستان العراق"، في: مجموعة باحثين، الاسلامية الكردية، مركز المسبار للدراسات والبحوث (الناشر)، (دبی، ۲۰۰۸)، ص ۱۸۲-۱۸۳.
- (74) سەلام عەبدولکەریم، گۆتاری ئیسلامی و گرفتی ئۆپوزسیونی سیاسی ئایندهی مەلانی عەلانی- ئیسلامی له کوردستاندا لیکۆلینەوهو و توویژ و بەلگەنامە، له بلأوکراوهکانی خانەهی رهه‌ند، چاپخانهی سیفا، (سلیمانی، ۲۰۰۹)، ل ۲۵۴.
- (75) (روونکی) رۆژنامه، ژماره (۳۸)، ۱/۱۰/۱۹۹۸.
- (76) (بزوتنەوهی ئیسلامی) رۆژنامه، ژماره (۱۰۶)، ۴/۳/۲۰۰۲.
- (77) دریه عونی، عرب واکراد خصام أم وئام، دار الهلال، (د.م، د.ت)، ص ۱۱۶.
- (78) کاظم حبیب (الدكتور)، لمحات من نضال حركة التحرير الوطني للشعب الكردي في كردستان العراق، دار نارس للطبعة والنشر، ط ۲، (اربیل، ۲۰۰۵)، ص ۵۶۷-۵۶۸.
- (79) صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص ۵۳۵.
- (80) رود هوف ومیخیل لیزینبرک وپیتر موولر، هەلبژاردنەکانی کوردستانی عێراق (۱۹) ی مایسی ۱۹۹۲ ئەزمونیکی دیموکراسی یانە، وەرگیپان، صفوت رشید صدقی، له بلأوکراوهکانی لیژنەهی سلیمانی ریکخراوی مافی مروق له کوردستان، (ب.ج، ب.م)، ل ۴۲.
- (81) مکر م طالبانی، المصدر السابق، مچ، ص ۵۴۷.
- (82) بنیره پەرتوگا وی: ئیسلامیەکان و پەرلەمان و وەزارەت، (ب.ج، ۱۹۹۶)، ل ۱۲-۱۳.
- (83) عادل باخهوان، کوردستان له تافیکردنەوهی تیروریسم، ئیسلامیسم، ناسونالیسمدا، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی، (ب.ج، ۲۰۰۹)، ل ۳۳.
- (84) (بزوتنەوهی ئیسلامی) رۆژنامه، ژماره (ئەزمونی)، ۱۱/۴/۱۹۹۲.
- (85) هەمان ژیدەر، ژماره (۲)، ۱۵/۵/۱۹۹۲.
- (86) عبدالفتاح علي البوتاني (الدكتور)، الاسلام السياسي في اقليم كردستان- العراق ملاحظات وانطباعات تاريخية وسياسية، مركز الابحاث العلمية والدراسات الكوردية (الناشر)، (دهوك، ۲۰۱۲)، ص ۸۲.
- (87) هیوا، ژیدەری بەری، ل ۴۴.
- (88) (بەرهی کوردستانی) رۆژنامه، ژماره (۴)، ۹/۵/۱۹۹۲.
- (89) دیدارەکا کەسایەتی د گەل دیندار نەجمان شەفیع دوسکی، دھۆک، ۸/۷/۲۰۱۱. ل ۱۹۵۴ دەوکی ژ دایکبویە، باوەرنامەیا ماستەری ب زانستین سیاسی وەرگریه، ژ دامەزرینەرین یەگرتووی ئیسلامی کوردستان، هەر ژ دامەزراندنا وی ئەندامی مەکتەبا سیاسی بوویە ؛ دیدارەکا کەسایەتی د گەل عەبدولپەرەحمان سدیق کەریم،

هه‌ولیر، ۲۰۱۱/۱۰/۱۷. ل ۱۹۶۲ ل که‌رکوکێ ژ دایکبوویه، دەرچووئی کولیژا ئەندازیاری ل زانکویا میسل ل ۱۹۸۹، و ل ۱۹۷۹ چوووه ناف ریزین ئیخوانادا، ئەندامی سەرکردایه‌تیا یه‌گرتووی ئیسلامی کوردستان ژ ۱۹۹۶- ۲۰۰۸ بوو، و ل ۲۰۰۵-۲۰۰۷ ئەندامی مه‌کته‌با سیاسی بوو، و ل ۲۰۰۸-۲۰۰۹ ئەندامی چفاتا شورا، و ل ۲۰۰۳-۲۰۰۴ وه‌زیری ژینگه‌هی بوویه د حکومه‌تا عیراقا فی‌درا‌ل‌دا، و ل ۹ ئەیلولا ۲۰۰۹ واز ژ یه‌گرتووی ئیسلامی کوردستان ئینایه.

(90) بنیره: (س. ف. پ) سه‌نته‌ری فه‌کولینین کوردی و پاراستنا به‌لگه‌ناما، زانکویا ده‌وک، الحریة الاسلامیة فی

کردستان العراق، الموضوع، بیان، (هذا بیان للناس وهدي وموعظة للمتقين)، العدد (بلا)، ۱۹۹۲/۲/۱۰.

(91) (بزوتنه‌وه‌ی ئیسلامی) رۆژنامه، ژماره (ئه‌زمونی)، ۱۹۹۲/۴/۱۱.

(92) هه‌مان ژیدەر، ژماره (۱)، ۱۹۹۲/۴/۲۶.

(93) هاتیه فه‌گوه‌استن ژ: هیوا، ژیده‌ری به‌ری، ل ۴۴.

(94) بنیره په‌رتۆکا وی: ژیده‌ری به‌ری، ل ۱۶-۱۵.

(95) دیداره‌کا که‌سایه‌تی د گهل موخلس یونس مسته‌فا، هه‌ولیر، ل ۲۰۱۱/۷/۳۱. ل ۱۹۴۹ ل هه‌ولیر ژ دایکبوویه، و

ل ۱۹۶۴ چوووه د ناف ریزین ئیخواناندا، دەرچووئی په‌یمانگه‌ها ساخله‌میا نازه‌لیه ل ۱۹۷۲ ل به‌غدا، تا سالا

۱۹۹۲ واز ژ کاری ئیخوانا ئینایه؛ دیداره‌کا که‌سایه‌تی د گهل دیندار نه‌جمان شه‌فیک دوسکی، ده‌وک، ۲۰۱۱/۷/۸.

(96) دانه‌ره‌کی نه‌دیار، ژیده‌ری به‌ری، ل ۸۳، ۱۰۱.

(97) هاتیه فه‌گوه‌استن ژ: فوئاد سدیق، گه‌رده‌لوولی سیاسه‌ت، ده‌زگای توژیینه‌وه و بلاوکردنه‌وه‌ی موکریان،

چاپخانه‌ی خانی، (ده‌وک، ۲۰۰۸)، ل ۹۱-۹۰.

(98) محمه‌د نوری ئەحمه‌د بازانی، ل ۱۹۵۳ ل که‌رکوکێ ژ دایکبوویه، دەرچووئی کولیژا چاندنییه ل ۱۹۷۷،

باوه‌رنامه‌یا ماسته‌ر و دکتورا ل زانکویا جیهانی یا زانستین ئیسلامی ل ئەندن وه‌رگرتیه، ل ده‌ستپیکا سالین

هه‌شتیان گه‌هشتیه ناف ریزین په‌وتی ئیسلامی، ل ۱۹۹۴ بوویه ئەندامی سەرکردایه‌تیا بزوتنه‌وه‌یا ئیسلامی ل

کوردستانی، ل ۱۹۹۶ بوویه وه‌زیری چاندنی د حکومه‌تا هه‌ریمی (ئیدارا هه‌ولیر) دا، پاشی به‌ره‌ف کاری

هزری و په‌روه‌ده‌یی چوووه و سه‌نته‌ری هودا یی فه‌کولینین سیاسی و ستراتیژی دامه‌زراندیه. بنیره:

(خه‌بات) جریده، العدد (۷۹۸)، ۱۹۹۶/۱۰/۷؛ صباح محمد البرزنجي، المصدر السابق، ص ۱۸۵-۱۸۶.

(99) سه‌لام عه‌بدولکه‌ریم، ژیده‌ری به‌ری، ل ۲۵۵، ۲۲۸-۲۲۹.

(100) سامی شورش، "دعوات الاصلاح وفتاوي العنف: الاسلام السياسي في كردستان العراق"، في: مجموعة باحثين،

المصدر السابق، ۱۵۷.

(101) دانه‌ره‌کی نه‌دیار، ژیده‌ری به‌ری، ل ۸۳.

(102) (هاولاتی) رۆژنامه، ژماره (۹۰)، ۲۰۰۲/۹/۱۶.

(103) (رووناکی) رۆژنامه، ژماره (۳)، ۱۹۹۲/۵/۱۶.

(104) هه‌مان ژیدەر، ژماره (۳)، ۱۹۹۲/۵/۱۶.

- (105) بەدران ئەحمەد حەبیب، ھەڵبژاردنەکانی کوردستان 19 ئایار 1992 بەلگە و دەستھاوێژ، چاپخانەى وەزارەتى رۆشنی، (ھەولێر، 1998)، ل 11-7؛ الحزب الديمقراطي الكردستاني، مكتب الدراسات والبحوث المركزي، انتخابات بلا حدود، (د.م، 1999)، ص 137-139.
- (106) بەدران ئەحمەد حەبیب، ژێدەرئ بەرئ، ل 28 و یێن پشتی وئ.
- (107) بۆ زانین سەرجمەى (982649) یێن بەتال (12599) دەنگ بوون. بنێرە: ھەمان ژێدەر، ل 37.
- (108) ھەمان ژێدەر، ل 37 و یێن پشتی وئ.
- (109) ل فێرئ بۆچوونەکا دی د کریارەکا ژمیریاریدا دیارکریه ب فی رەنگئ: 49108 - 38815 = 10293 دەنگ جودا بووینە، و فان دەنگئ جودا، ھەمیا بۆ ھێلا ئیک یا ئیخوانان د زفرینیت بنێرە: مسعود عەبدالخالق، قوتابخانە فیکریەکان و حیزبە سیاسیەکانی کوردستان، پێداچوونەو، زانا سعید رۆستایی، لە بلاوکراوەکانی پەیمانگای کادیران بزوتنەوہی یەکبوونی ئیسلامی لە کوردستانی عێراق، (ب.ج، ب.م) ل 174؛ مەوسوعەى جودى بۆ چەمک و زاراوەکانی سەر دەم، نوسینگەى تەفسیر بۆ بلاوکردنەو، (ھەولێر، 2008)، ل 613. ئی ب باوهریا مە بۆچوونەکا لەنگە؛ چونکە ھێچ نامارەک نینە بشیت دەنگئ ھێلا ئیک ژ ناڤا دەنگدەرئ گشتی جودا بکەن، زێدەبارى ھندئ مەسعود بارزانی پێگەھەکی سیاسی و کۆمەلایەتی یی ب ھیز دناڤ خەلکی کوردستانیدا ھەبوو، ھەر وەسا چەند لیستەیی دی ھەبوون وەکو لیستەیی سەر بەخۆ پالیوراویں خۆ یێن خۆسەر بۆ رابەرئ نەبوون وەکو لیستا گەل، دیموکراتی یەگرتووی کوردستان، شیوعی و بی لایەنەکان و دیموکراسی خوازە بی لایەنەکان.
- (110) بۆ پتر پیزانین ل سەر وان پێشکاریان بنێرە: (بزوتنەوہی ئیسلامی) رۆژنامە، ژمارە (3)، 1992/6/4.
- (111) نەجمەدین فەرەج ئەحمەد، ناسناڤئ وی (کریکار)، ل 1956 ل سلیمانیئ ژ دایکبوویە، دەرچووئی کولێژا ئادابئ پشکا زمانئ عەرەبیە ل زانکویا سەلاحەدین، و ماجستیر ل پاکستانئ ب زانستئ فەرمودەیان وەرگریە، پاش دامەزراندنا بزوتنەوہیا ئیسلامی ل کوردستانئ گەشتیە ناڤ ریزئ ویدا، دویڤرا کۆمەلەئ ئیسلامی دامەزراندیە، رابەرئ پشٹیوانانی ئیسلامی بوو، پەنابەرە ل دەولەتا نەرویج. بنێرە: صباح محمد البرزنجي، المصدر السابق، ص 183-184.
- (112) (ئالائی ئیسلام- رایة اسلام) مجلە، تصدرها الرابطة الاسلامية لطلبة وشباب كردستان، العدد (2)، مایس-حزیران 1993، ص 8.
- (113) ل دویڤ ماددئ ئیک ژ یاسایا ئەنجومەنى وەزیرئ ھەرئما کوردستانا عێراقئ ناڤئ وئ: ئەنجومەنى وەزیرئ ھەرئما کوردستانا عێراقئ بوو. بنێرە: ئەنجومەنى نیشتمانی کوردستانى عێراق پرتۆکۆلەکان 1992، چاپخانەى وەزارەتى پەرودە، (ھەولێر، 1997)، بەرا، ل 285.
- (114) ھەمان ژێدەر، ل 289.
- (115) گەراس ئار. فی. ستانسڤیلد، ژێدەرئ بەرئ، ل 231-232.
- (116) محمد سيد نوري البازياني (الدكتور)، "الاسلاميون في كردستان العراق والمشاركة السياسية"، في: مجموعة باحثين، المصدر السابق، ص 132.
- (117) (بزوتنەوہی ئیسلامی) رۆژنامە، ژمارە (13) 1992/5/9.

(118) پشتيوان صادق، موسوعة الارهاب- الارهاب في كوردستان (التاريخ، التشريع، التجربة)، مطبعة حجي

هاشم، (اربييل، 2006)، ج 3، ص 73.

(119) المصدر نفسه، ص ص 73-74.

(120) هاتيه فهگوهاستن ژ: الاتحاد الوطني الكوردستاني، وثائق الادانة مجموعة من الوثائق تدين الجناح المرتزق

والارهابي في الحركة الاسلامية الكوردستانية وتامرہ على الحكومة الفيدرالية في اقليم كوردستان العراق، (د.م،

1994)، ص ص 31-35، 145.

(121) المصدر نفسه، ص ص 61-62، 185.

(122) بو ديتنا دهقي بريارا ومزارهتا نهوقافي و ههلويسي تي بزوتنه وهيا ئيسلامي ل كوردستاني لسهر بنييره:

المصدر نفسه، ص ص 59-60، 181-182.